

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Araştırmaları I

Türk Milleti'nin Milli Mücadelesi:
Türk İstiklal Harbi

**TÜRK MİLLETİ'NİN MİLLİ MÜCADELESİ:
TÜRK İSTİKLAL HARBİ**

Genel Yayın Yönetmeni

Cemal Piri

Yayın Koordinatörü

Zeynep Yeşilova

Editörler

Prof. Dr. Ahmet Oğuz • Dr. Emine Aşçı

Dizgi & Kapak Tasarımı

İdeal Ajans

ISBN 978-625-8182-46-0

Baskı ve Cilt

Meteksan Matbaacılık

Sertifika No. 46519

1. Basım: İstanbul, 2023.

Kültür Bakanlığı Sertifika No: 50032

AKTİF YAYINEVİ

Topkapı Mah. Kahalbaşı Sok. No:31/1 Fatih-İstanbul

Tel: +90 212 528 85 41 • bilgi@aktifyayinevi.com

© Bu eserin basılı, elektronik ya da sesli ortam dahil olmak üzere her türlü şekilde basım hakkı yayınevine aittir. Yayınevinin yazılı izni olmadan çoğaltılamaz.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Araştırmaları I

Türk Milleti'nin Milli Mücadelesi: Türk İstiklal Harbi

Editörler

Prof. Dr. Ahmet Oğuz

Dr. Emine Aşçı

İçindekiler

Önsöz 7

I. BÖLÜM

TÜRK İSTİKLAL HARBİ DÖNEMİNDE SİYASİ SÜREÇ /9

Siyasi Tarih: Mondros Mütarekesinden Cumhuriyetin İlanına Türk Bağımsızlık Savaşı (1918-1923).....	11
<i>Prof. Dr. Memet YETİŞGİN</i>	
Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Gizli Anlaşmalar ve Osmanlı Topraklarının Paylaşılması.....	43
<i>Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ</i>	
Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Meclis Geleneğinin Oluşumu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi.....	73
<i>Prof. Dr. Ahmet OĞUZ</i>	
I. Meclis'ten II. Grup'a Giden Süreçte II. Grup Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Muhalefeti	105
<i>Doç. Dr. Nuran KILAVUZ</i>	
"Ya İstiklal Ya Ölüm" Parolasının Karşılık Bulduğu Din Adamlarından Örneklemler: "M. Şerafettin Yaltkaya, M. Rifat Börekçi ve Hacı İbrahim Efendi"	143
<i>Doç. Dr. Fahri ÖZTEKE</i>	
Milli Mücadele Dönemi Dış Politika	177
<i>Doç. Dr. Ali ÇAKIRBAŞ</i>	

II. BÖLÜM

TÜRK İSTİKLAL HARBİ DÖNEMİNDE

ASKERİ FAALİYETLER /207

Türk İstiklal Harbinde Cepheleler.....	209
<i>Doç. Dr. Recep BÜYÜKTOLU</i>	209
Türk İstiklâl Harbi'nde Komuta Yapısının Teşkili ve Harekâta Stratejik ve Operatif Etkisi (1919-1922)	249
<i>Dr. Abdullah Cüneyt KÜSMEZ</i>	
Milli Mücadelede Güney Cephesinde Şehir Savaşları.....	295
<i>Dr. Öğr. Üyesi Selim SAYGIN</i>	

III. BÖLÜM

TÜRK İSTİKLAL HARBİ DÖNEMİNDE TERÖR HAREKETLERİ VE ALINAN ÖNLEMLER /331

- Millî Mücadele Döneminde TBMM'ye Karşı Ayaklanmalar 333
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil TANIK
- Mütareke Döneminde Rum Çetelerinin Uyguladıkları Terör Eylemleri 373
Prof. Dr. Salim GÖKÇEN
- Millî Mücadele Dönemi İstiklâl Mahkemeleri 385
Araş. Gör. Dr. Semih ÇINAR

IV. BÖLÜM

TÜRK İSTİKLAL HARBİ DÖNEMİNDE SOSYAL DURUM /425

- Kurtuluş Savaşı Mizah Basınında Türk Halkının Psikolojisi 427
Dr. Ayşe BEDİR
- Millî Mücadele Döneminde Yetimler..... 465
Doç. Dr. Hikmet Zeki KAPCI
- Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadınları 495
Doç. Dr. Hikmet DEMİRCİ

V. BÖLÜM

TÜRK İSTİKLAL HARBİ DÖNEMİNDE MALİYE, BASIN VE MİMARİ /515

- Türk İstiklal Harbi'nin Mali Boyutları..... 517
Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK
- Millî Mücadelede Dış Yardımlar 543
Öğr. Gör. Dr. Hasan KARAKUZU
- Türk Kurtuluş Savaşı Döneminde Basın (1919-1922)..... 577
Prof. Dr. Cihan ÖZGÜN
- Türk Millî Mücadelesi'nin Alman Kamuoyuna Yansıması (1918-1923)..... 607
Araş. Gör. Dr. Çiğdem DUMANLI
- Erken Cumhuriyet Dönemi Mimari Ortamı, Önemli Mimarlar ve Eserler 645
Doç. Dr. Elif GÜRSOY

Milli Mücadele Dönemi Dış Politika

Doç. Dr. Ali ÇAKIRBAŞ*

Özet

Dünya tarihinde son derece önemli etkiler bırakan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorlukların tasfiyesiyle birlikte modern ulus devletlere geçiş süreci yaşanmıştır. Savaşın mağlupları arasında yer alan Osmanlı Devleti bu süreçten etkilenmiştir. Savaş süresince yapılan gizli antlaşmaların hayata geçirilebilmesi için İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ne örtülü işgal planlarını içeren ağır şartlara sahip Mondros Mütarekesini imzalatmış, bu anlaşma ile işgaller başlamıştır. İşgaller karşısında İstanbul Hükümeti'nin pasif bir tutum sergilemesi karşısında Mustafa Kemal, halkı bilinçlendirmek ve örgütlemek amacıyla 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmış, bu şekilde Millî Mücadele dönemi olarak geçen dönem başlamıştır. Öncelikle Mustafa Kemal liderliğinde Erzurum Kongresinden sonra oluşturulan Heyet-i Temsiliye ve daha sonra meclisin açılmasının ardından oluşturulan BMM Hükümeti tarafından idare edilen Millî mücadele hareketinin önemli bir bölümünü de diplomatik faaliyetler oluşturmaktadır. Askerî safhası Mudanya Mütarekesine kadar sürecek olan bu dönemde gerek işgalci devletlere yönelik gerekse de bu devletlere karşı müttefik arayışı içinde birtakım dış politik manevralar yapılmıştır. Misak-ı Millî ile belirlenen Millî sınırlar içinde bağımsız bir Türk devleti kurmayı hedefleyen dış politik yaklaşımlar ve diğer devletlerle kurulan ilişkiler bu çalışma ile incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Mili Mücadelesi, Türk Dış Politikası

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-2217-5392

Giriş

Sonuçları itibariyle başta Avrupa olmak üzere dünyada önemli değişimlere yol açan, Birinci Dünya Savaşı, aslında XIX. yüzyıl boyunca Avrupa'da yaşanan emperyalist mücadelenin bir neticesidir. Sanayileşme ile sömürgeciliğin tetiklenmesi Batılı güçleri sömürgecilik yarışına itmiş, dünyanın önemli bir kısmı İngiltere, Fransa gibi Avrupalı devletlerce sömürgeleştirilmiştir. Emperyalizm ve emperyal rekabet, Birinci Dünya Savaşı'nın bağlamını oluşturmuştur.¹

Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti, varlığını sürdürebilmek için Avrupa'da oluşan bloklar içinde kendine yer aramaya başlamış, değişen denge-lerin bir sonucu olarak Almanya ile yakınlaşmak zorunda kalmıştır. 28 Haziran 1914'te bir Sırp milliyetçisinin Saraybosna'da Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand'ı öldürmesi, savaş alanlarında dört yıl devam edecek olan sıcak bir çatışmayı başlatmıştır.² Osmanlı Devleti 2 Ağustos 1914'te Almanya ile ittifak anlaşmasını imzalamış, genel seferberlik ve sıkıyönetim ilân etmiştir. Bu süreçte Çanakkale Boğazı'na sığınan, Alman zırhlıları Goben ve Breslau'ya "Yavuz" ve "Midilli" isimleri verilmiş ve bu gemilerin Karadeniz'e geçerek Rus limanlarını bombalamasıyla Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya ve Romanya'nın içinde yer aldığı İtilaf Devletlerine karşı Almanya, Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Bulgaristan'ın oluşturduğu İttifak Devletleri safında savaşa girmiştir.³

Savaş boyunca Osmanlı orduları hem Asya'da hem de Avrupa'da birçok cephede savaşmak zorunda kalmış, Çanakkale ve Irak/Kut-ül Amare'de büyük askeri başarılar elde etmişlerse de bu başarılar nihai zafere ulaşmak için yetersiz kalmıştır. Kaynakları bakımından daha zayıf durumda olan İttifak Devletlerinin cephelerde almış olduğu ağır yenilgiler sonucunda, Bulgaristan 29 Eylül 1918'de, imzalamış oldudığı ateşkes antlaşması ile savaştan çekilmiştir. Almanya'nın ve Avusturya-Macaristan'ın benzer girişimler içinde olmasından dolayı Osmanlı Devleti de, savaştan çekilme kararı almış ve İtilaf devletleri nezdinde girişimlerde bulunmuştur.⁴ Bu çerçevede 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında çok ağır şartları olan Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Nitekim yirmi beş hükümden oluşan Mütareke, Osmanlı ordusu ile İtilaf Devletleri arasındaki silahlı çatışmayı bitirmiştir. Mütareke hükümlerine uygun olarak ordunun terhis edilmesi, askeri malzemenin teslim edilmesi ile ulaşım ve iletişim araçlarının kontrolünün bırakılması gibi ağır yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır.⁵

1 David Fromkin, **Barişta Son Veren Bariş, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı 1914-1922**, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul 1989, s.11-14.

2 Mehmet Okur ve Selçuk Ural, **I. Dünya Savaşı'nda Türkiye**, İstanbul 2001, s.20.

3 Fromkin, **a.g.e.**, s.11-14.

4 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, I**, MEB Yayınları, İstanbul 1991, s.25.

5 Seha L. Meray ve Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri Mondros Bırakışması Sevri Antlaşması İlgili Belgeler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 409, Ankara 1977, s.1.

Genel olarak değerlendirildiğinde Mondros Mütarekesi, İtilaf Devletlerinin Osmanlı topraklarını işgal sürecinde herhangi bir direniş benzeri bütün engellerin kaldırılmasına imkân tanıyacak şekilde düzenlenmiştir. Müttefiklerin bir güvenlik tehdidi olduğunu düşündüklerinde herhangi bir alanı işgal etmelerine izin veren mütarekenin 7. maddesi ile Anadolu'nun bölünmesini ve Türk halkının varlığını yok etmeyi amaçlayan bir işgal planı olarak uygulamaya konulmuştur. İtilaf Devletleri aslında Birinci Dünya Savaşı'nda imzalamış oldukları gizli anlaşmaları hayata geçirebilmek için 7. madde ile bir zemin oluşturmak istemişlerdir.⁶

Mütarekenin imzalanmasına müteakip İtilaf Devletleri, hemen harekete geçmişler, içinde Yunan zırhlıların da bulunduğu bir donanma ile 13 Kasım'da İstanbul önlerine gelmişlerdir. 8 Aralık'tan itibaren İstanbul'un polis ve jandarma hizmetlerini kontrol altına alarak, burada bir askeri yönetim oluşturmak istemişlerdir. İşgaller, İstanbul ile sınırlı kalmamış, Osmanlı coğrafyasının diğer bölgelerinde de gerçekleşmiştir.⁷ İşgaller karşısında Osmanlı Hükümeti'nin pasif tutumuna karşı, mütareke maddelerinin Osmanlı Devleti'nin işgal planı olduğunu düşünen Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Hükümeti yetkilileri ile görüşerek durumun ciddiyetini anlatmaya çalışmıştır. 7 Kasım 1918 tarihinde Yıldırım Orduları Grubu'nun mütareke gereği lağvedilmesinden sonra, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, burada işgallere karşı başlatılacak olan mücadelenin hazırlıklarına başlamıştır.⁸ İşgallerin önlenmesi ve ülkenin kurtuluşu için, Osmanlı Hükümeti'nin yetersiz kaldığını düşünen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçerek bir mukavemet hareketi başlatmak için girişimlerde bulunmuştur.⁹ Bu amaçla resmî bir görevle Anadolu'ya geçmenin çarelerini arayan Mustafa Kemal Paşa, yakın arkadaşı Ali Fuat Paşa'nın desteği ile Samsun ve civarındaki Rum Pontus Cemiyeti'nin çıkarmış olduğu asayiş sorunlarının araştırılması amacıyla 9. Ordu Müfettişliği görevine getirilmiştir.¹⁰ Bu dönemde Anadolu'da Osmanlı orduları yeniden yapılandırılmıştır. 3. 9. ve 11. Kafkas tümenleriyle 12 inci Tümen birleştirilerek 15. Kolordu kurulmuş ve kolordu kumandanlığına da General Kâzım Karabekir tayin edilmiştir.¹¹

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktıktan sonra Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da Hükümete ve Harbiye Nezareti'ne bölgede yaşanan asayişsizliğin temel nedenleri ve Pontus çetelerinin bölgedeki kışkırtıcı eylemlerine yönelik raporlar

6 Meray ve Olcay, a.g.e., s.1.

7 Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s.26–29.

8 E. Semih Yağcı, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, S 28, s.196.

9 Sabahattin Selek, **Millî Mücadele –Ulusal Kurtuluş Savaşı-**, I, Anadolu Yayınevi, İstanbul 1970, s.72.

10 Vahdet Keleşyılmaz, "Belgelerle Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu Müfettişliği", **Sakarya Zaferi ve Haymana III**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayın No. 51, Ankara 2015, s.13.

11 Belen, a.g.e., s.30-32.

göndermiştir. Bu raporlarda, Samsun'da yaşanan asayişsizliğin fail ve sebeplerinin İngilizler olduğunu ifade etmiştir. Samsun'dan Havza'ya 25 Mayıs 1919 tarihinde geçen Mustafa Kemal Paşa, burada millî uyanışın sağlanabilmesi için harekete geçmiştir.¹²

Millî Mücadele'de ilk millî tepki olan Havza Genelgesi'ni yayımlayan Mustafa Kemal Paşa, yakın çevresinde halkla, mülkî ve askeri yetkililerle, millî cemiyetlerle ve İstanbul'daki resmî makamlarla irtibata geçerek 15 Mayıs'ta gerçekleşen İzmir'in işgaline karşı tepkinin, mitingler düzenlenerek gösterilmesini istemiştir.¹³ Aynı zamanda Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı yetkililerinin savunması gerekli olan düşünceleri halka anlatan Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'daki çalışmaları, ülkenin karşılaşmış olduğu dış ve iç tehlikelere karşı alınması gerekli olan tedbirleri içermektedir.¹⁴

Amasya'da Ali Fuat Paşa, Rauf Bey gibi komutanlarla görüşen Mustafa Kemal, burada hazırlanan genelgenin taslağının onaylanmasının ardından Anadolu'daki resmî ve askerî makamlara da gönderilmiştir. Hem siyasi hem de hukuki süreç açısından oldukça önemli bir belge olan Amasya Genelgesine siyasal açıdan bakıldığında, Türk Millî Mücadele hareketinin eylem aşaması başlamış, aynı zamanda Millî egemenlik ve Millî bağımsızlığa dayalı Millî Mücadele haklı bir "isyan hareketi" olarak ortaya çıkmıştır. Amasya Genelgesi, milletin bağımsızlık fikri etrafında birleşmesinde önemli rol oynamış, alınan kararlar çok sayıda bölgesel girişimi Millî bir merkez kontrolünde toplamaya çalışmıştır.¹⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışının ardından Amasya Genelgesi ile Millî mücadele hareketinin yol haritası belirlenmiş Amasya Genelgesi'nde de vurgulandığı gibi Erzurum Kongresi'nde işgallere karşı kurulmuş olan dağınık durumdaki cemiyetlerin birleştirilmesi açısından ilk adım atılmıştır. Amasya Genelgesi'nde ifade edilen, her türlü denetim ve tesirden uzak Millî bir heyetin tesis edilmesi yönünde adımlar atılmış başkanlığını Mustafa Kemal'in yaptığı 9 üyeden oluşan bir Temsil Heyeti oluşturulmuştur.¹⁶ Amasya Genelgesi çerçevesinde Sivas Kongresi, 4 Eylül 1919'da toplanmış, Kongre başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. Kongrede alınan kararlarla, Erzurum Kongresi kararları aynen kabul edilmiş, Anadolu ve Trakya'yı da içerecek şekilde cemiyetler, Anadolu ve Rumeli Müdafı-ı Milliye Cemiyeti adı altında birleştirilmiştir. 13 Ocak 1920 tarihinde toplanan Son Osmanlı Meclisi, 28 Ocak 1920 tarihinde yapmış olduğu gizli toplantısında, Amasya Genelgesi'nde çerçevesi belirlenen Sivas Kong-

12 Belen, a.g.e., s.30-32.

13 Selek, a.g.e., s.74-77.

14 Belen, a.g.e., s.30-32.

15 M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine*, C I, Ankara 1959, s.143.

16 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, II.*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1981, s.121.

resi'nde kabul edilen Misak-ı Millî kararlarını oy birliği ile kabul edilmiştir. Bu kabul, Osmanlı Meclisi tarafından da Millî Mücadele'nin kabulü anlamını taşımaktadır.¹⁷

Misak-ı Millî'nin, Mebusan Meclisi tarafından kabul edilmesi, İngilizlerin bas-kısını artırmış, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul resmen işgal edilmiştir. Bu işgal girişimi ile meclis binası basılmış birçok milletvekili tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Osmanlı Meclis-i Mebusanı, yaşanan bu işgal üzerine, 18 Mart 1920'de çalışmalarına ara verme kararını almıştır. Bu durum, milletin tek temsilcisi olan Heyet-i Temsiliye'ye bu tarihten itibaren meşru bir hareket imkânı vermiştir.¹⁸

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapanması üzerine, Mustafa Kemal Paşa Ankara'da bir meclisin toplanması için 19 Mart 1920 tarihinde Heyet-i Temsiliye adına bir genelge yayınlamıştır.¹⁹ İlgili devlet birimlerine gönderilen genelge ile İstanbul'un resmen işgaliyle Meclis-i Mebusan'ın işlevini kaybettiği, bu nedenle Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanması gerekliliği ifade edilmiştir aynı zamanda genelge ile yapılacak olan seçimin şartları da bildirilmiştir. 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra Büyük Millet Meclisi açılmıştır.²⁰ Bir taraftan kongreler süreciyle organize olan Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Millî Mücadele hareketi, BMM'nin açılmasının ardından ulus devlet inşasının temelleri atılırken, diğer taraftan Kuvayi Milliye olarak isimlendirilen bölgesel direniş hareketlerini düzenli ordu birliklerine dönüştürerek Misak-ı Millî ile belirlenen sınırlar çerçevesinde ülkeyi işgal-lerden kurtaracak önemli adımlar atılmıştır.

Modern zamanlar çağın dünya sisteminin teşekkül etmesinde temel belirleyici araçlardan olan diplomasi ve savaş olgularının birbirini tamamladığı bir tarihi süreçte ortaya çıkmış olan Millî Mücadele hareketinde belirli ilkesel anlayışlardan hareket edilmiştir. Doğu ve Batı dünyasının yeniden tanımlanmaya başladığı bu süreçte Millî Mücadele hareketinin hedefleri çerçevesinde dış politikada da askeri mücadelenin yanında, diplomasi cephesi silahları en uygun ve verimli kullanılmak suretiyle neticeye ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma ile Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmasından 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Mütarekesinin imzalanmasına kadar geçen süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Heyet-Temsiliye ve BMM'nin diğer devletlerle ilişkileri incelenecektir.

17 Aydemir, a.g.e., s.122-124.

18 Gökbilgin, a.g.e., s.373-379.

19 E.B. Şapolyo, **Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi**, Ülkemiz, Ankara 1969, s.25.

20 Hamza Eroğlu, **Türk Devrim Tarihi**, Ankara 1977, s.108.

I. Doğu ile İlişkiler

I.1. Sovyet Rusya ile İlişkiler

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler, dünya siyasi haritasında büyük değişimlere yol açmıştır. Savaş süresince Alman ordularına yönelik gerçekleştirilen hareketin ardından, son derece kötü idare edilen Rus orduları, büyük kayıplara uğramış ve ağır mağlubiyetler yaşamıştır. Rusya'nın Batı cephesinde yaşamış olduğu bu mağlubiyetler yanında iktisadi yapısının savaş yükünü kaldıramayacak duruma gelmesi, içeride tepki ve dolayısıyla ayaklanmalara yol açmıştır. Yaşanan bir dizi ihtilalin ardından 1917 yılında Rus takviminde Ekim ayında gerçekleşen ihtilal ile Rusya'da Çarlık dönemi sonlanmış Bolşevik yönetimi iktidarı ele geçirmiştir. Savaşı Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalayarak bırakan Sovyet Rusya, içeride ve dışarda önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. İçişlerinde yaşanan karışıklıklarla kaos ortamına sürüklenen Bolşevik rejimi dış dünyada ise İngiltere ve Batılı devletlerce baskı altına alınmıştır.²¹

Bu çerçevede değerlendirildiğinde Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, Türk-Sovyet münasebetlerinde yeni bir dönem açılmıştır. Mondros'tan sonra işgale uğrayan İstanbul ve Anadolu'nun kurtuluşu için başlatılan Millî Mücadele hareketi ile kuzey komşusu Sovyet Rusya arasında münasebetleri yaşanan bu dönemdeki gelişmeler biçimlendirmiştir. Bu süreçte Bolşevik rejimden dolayı Batılı devletlerce baskı altına alınan Sovyetler Birliği, emperyalist dünyaya kaşı duruşunun da etkisi ile Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'ye sıcak bakmış ve yakın ilişkiler geliştirmek istemiştir. Sovyet Rusya açısından, Anadolu'nun İngiliz etki alanına girmesini son derece tehlikeli görülmüş ve emperyalizme karşı Millî bir mücadele fikri kendi ideolojileriyle tam bir uyum içerisinde olduğundan dolayı Millî Mücadele hareketiyle iş birliğine sıcak bakılmıştır. Aynı zamanda Bolşevikler, Türk Millî hareketini desteklemek suretiyle Kafkasya Müslüman halkları arasında kendileri lehine olumlu bir imaj yaratmak istemişlerdir. Millî Mücadele hareketi açısından ise, Sovyet Rusya ile kurulacak olumlu münasebetler oldukça önem taşımıştır. Bolşeviklerle kurulan münasebetlerle hem bu ülkeden maddi ve manevi destek sağlanmak hedeflenmiş, hem de uluslararası arenada Millî Mücadele hareketinin tanınması sağlanmıştır.²²

Kâzım Karabekir'in hatıralarında Mustafa Kemal ile görüşmenin yollarını arayan Bolşeviklerin, Albay İlyaçev'i gönderdiğini yazmaktadır. Bununla birlikte, Mustafa Kemal'in Havza'da bulunduğu sırada Sovyet temsilcisi Albay Mihailoviç Budienni ile görüştüğü de iddia edilmiştir. Ancak resmi kaynaklarda görüşmenin

21 E. Helliot Carr, **Bolşevik Devrimi Sovyet Rusya Tarihi I**, Çev. Orhan Suda, Metis Yayınları, İstanbul 2019, s.55.

22 Bilal N Şimşir, "1878-1918 Yıllarında Türk-Rus İlişkileri", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1492-1992) Sempozyumu**, Ankara, 12-14 Aralık 1992, s.149.

gerçekleşip gerçekleşmediği ya da Mustafa Kemal'in görüşmüş olduğu Sovyet yetkilinin kim olduğu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.²³

Amasya'da gerçekleştirilen gizli komutanlar görüşmesinde konuşulan konulardan birisi, Bolşevik rejimin Türkler açısından uygun olup olmadığı meselesidir. Toplantıya katılan Rauf Bey(Orbay), İstanbul'da kaldığı dönemde devamlı bir şekilde ilişkide bulunduğu Karakol Cemiyeti kurucularından Kara Vasıf ve beraber hareket ettiği arkadaşlarının, Bolşevik düşünce üzerinde incelemelerde bulunduktan sonra, işgal girişimlerine karşı Bolşeviklerden faydalanma yollarını aradıkları ve gizli bir şekilde birtakım teşebbüslerde bulduklarını anlatmıştır. Rauf Bey'e göre, Mustafa Kemal de Anadolu'ya geçtiği süreçten başlayarak Kâzım Karabekir'den ve diğer kimselerden elde ettiği bilgilerle Bolşeviklerden yardım sağlanabileceği fikri oluşmuştur.²⁴

Bu süreçte Millî Mücadele Hareketi açısından en önemli konu, işgallere karşı yapılacak olan mücadelede gerekli olan silah ve cephanenin tedariki meselesidir. Bu dönemde uluslararası konjonktür de dikkate alındığında, yardım sağlanabilecek tek devlet Sovyet Rusya'dır. Emperyalist devletlerin ortak düşman olmasından dolayı Mustafa Kemal 23 Haziran 1919'da Kâzım Karabekir'e göndermiş olduğu telgrafın da Bolşevikler ile ilişki kurulmasının gerekliliğinden bahsetmiştir.²⁵

Erzurum'da bulunduğu süreçte Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir ile Bolşeviklerden yardım alınması hususunda görüşmüş ve Bolşevikler ile iletişimin Kâzım Karabekir tarafından gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede Kâzım Karabekir, Doktor Fuat Sabit Bey ile Doktor Ömer Lütfü Bey'i Bakü'ye göndermiştir. Moskova'da Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin ile görüşen Dr. Fuat Sabit Bey, Sovyet Rusya'nın koşulsuz olarak maddi yardımda bulunacağı sözünü almıştır.²⁶

Ankara'da BMM'nin açılmasından 3 gün sonra 26 Nisan 1920 günü Sovyet rejimine Mustafa Kemal'in göndermiş olduğu mektup, Sovyet Hükümeti ile Ankara Hükümeti arasında kurulan resmi ilişkilerin başlangıcı şeklinde değerlendirilmektedir. Türk-Sovyet ilişkilerinin ilk resmi vesikası şeklinde bilinen ve genel bir şekilde de Mustafa Kemal'in Lenin'e göndermiş olduğu mektup olarak lanse edilen bu resmi belgede, Mustafa Kemal, BMM Hükümeti adına, diplomatik münasebetlerin tesis edilmesi teklifi ve emperyalist devletlere karşı verilen mücadelede mümkün olan yardımların sağlanması talebinde bulunulmuştur.²⁷

23 Mehmet Perinçek, *Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri Sovyet Arşiv Belgeleriyle*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007, s.35.

24 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I*, TTK Basımevi, Ankara 1995, s.83.

25 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, C 1, s.52-54.

26 Abdülhâhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK Basımevi, Ankara 1991, s.66.

27 Akşin, *a.g.e.*, s.55-57.

Genel bir şekilde ele alındığında üç hususun ön plana çıktığı bu mektupta öncelikli olarak Bolşeviklerle birlikte emperyalist hükümetlere askeri harekât düzenleme teklif edilmektedir. İkinci hususta Gürcistan'a Sovyet Rusya'nın girmesi durumunda, Türklerin de Ermenistan'a yönelik asker göndererek, Azerbaycan'ın da Bolşevikleştirilmesi önerilmektedir. Üçüncü husus ise Millî Mücadelenin başarıya ulaşması için cephane ve silah ile beş milyon altın Moskova'dan talep edilmiştir.²⁸

Mustafa Kemal Lenin'e göndermiş olduğu mektubun cevabı beklenmeden 1920'nin Mayıs ayında kurulmuş olan Birinci İcra Vekilleri Heyeti'nde İktisat Vekilliği vazifesini yürüten Yusuf Kemal Bey'in telkinleriyle İcra Vekilleri Heyeti'nin 5 Mayıs tarihli toplantısında bir Türk heyetinin Moskova'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır.²⁹

Heyet Moskova'ya ulaştıktan sonra uzun süren bir görüşme trafiği yaşanmıştır. Görüşmelerde BMM'nin hazırlamış olduğu talimat doğrultusunda Türk heyeti, görüşlerini ortaya koymuştur. Bu bağlamda Türk tarafı Misak-ı Millî sınırları çerçevesinde tam bağımsızlık sağlanmak koşuluyla ancak Sovyetlerle kader birliği içine girecektir. Karadeniz'e kıyıdaş olan tüm ülkelere boğazlardan yararlanma açık olacaktır. Rus donanmasının İstanbul'a gelmesi, Türk tarafının takdir ve isteği çerçevesinde gerçekleşecektir. Türk tarafı ırktaş ve dindaşların üzerindeki nüfuzunu ortak mücadelenin başarıya ulaşabilmesi için kullanacaktır. Bolşeviklerin desteği maddi yardımların dışında silah cephane ve gerekirse askeri birliklerden oluşacaktır.³⁰

Ayrıca görüşmelerde Türk heyeti Anadolu ile Azerbaycan arasında güzergâhın açılması hususunda ısrarcı olmuştur. 10 Ağustos'ta Ermenilerle imzalanan anlaşmaya atıfta bulunan Çiçerin, Azerbaycan ile Anadolu arasındaki Çulha hatının Ermenilere bırakıldığını ifade etmesi üzerine görüşmelerde gerginlik yaşanmıştır. Bunun üzerine Türk heyeti, görüşmelerden çekilme tehdidinde bulunarak gelişmeleri 29 Ağustos tarihinde bir rapor halinde Ankara'ya bildirmiştir.³¹

Türk ve Sovyet heyetleri arasında görüşmelerin kesintiye uğramasından sonra Yusuf Kemal Bey'in Ankara'ya dönerek görüş teatisinde bulunması kararlaştırılmıştır. Yusuf Kemal Bey, Ankara dönüşünde, Sovyet yönetiminden temin edilen bir miktar yardımı yanında getirmiştir. Bu yardımlar Trabzon limanı üzerinden ulaştırılmıştır.³² Türk-Sovyet ilişkilerinin geliştiği bu atmosferde diplomatik girişimler yoğunlaştıkça Sovyetlerden gelen yardımlar sürmüştür. Sovyet Hükümeti Çiçerin'in 3 Haziran 1920 tarihli mektubunda da belirttiği üzere,

28 Karabekir, a.g.e., s.58.

29 Akşin, a.g.e., s.55-57.

30 Saim Yüceer, *Millî Mücadele Yıllarında Ankara- Moskova İlişkileri*, Ekin Yayınları, Bursa 1997, s.108.

31 Yüceer, a.g.e., s.108.

32 Yüceer, a.g.e., s.108.

diplomatik münasebetleri geliştirebilmek amacıyla Şalva Eliava'nın Başkanlığında bir diplomatik heyetin Ankara'da görevlendirilmesine karar verilmiştir. Ancak Şalva Eliava'nın rahatsızlığı üzerine gönderilecek olan 200 kişilik elçilik heyetinin başkanlığına vekâleten Y. Y. Angarsky Upmal ve Ateşemiliter Ali Oruç Bağirov getirilmiştir.³³

Heyet 21 Ağustos sabahı Nahcivan'dan Bayburt'a hareket etmiştir. Bu arada Sovyet heyeti yanlarında getirmiş oldukları maddi yardımdan 200 kilo kadar altını Doğu Anadolu ordusunda kullanılmak üzere Karabekir'e teslim etmiştir.³⁴ Polonya'ya karşı Kızıl Ordu'nun, başlattığı askerî harekâta başarısız olması, Moskova'nın Ankara ile yakınlaşması için fiili bir zorunluluk teşkil etmiştir. Mustafa Kemal ise, Batı Cephesi kumandanı Ali Fuat Paşa'yı Moskova'ya 21 Kasım 1920'de Türk Büyükelçisi olarak atamıştır. Moskova'ya gönderilecek elçilik heyeti oldukça kalabalıktır. Heyet, Sovyet Rusya'dan cephane ve diğer savaş malzemesinin tedariki ile Birinci Dünya Savaşı sırasında esir düşmüş olan 10 bin civarında Türk esirinin de Anadolu'ya getirilmesi görevini üstlenmiştir.³⁵

26 Şubat 1920'de Moskova'da başlayan resmi müzakerelerin olumlu sonuçlanması ile , "Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması", 16 Mart 1921 tarihinde imzalanmıştır. Antlaşmanın birinci maddesi Sovyet Hükümeti Büyük Millet Meclisi'ni, meclisin seçmiş olduğu hükümeti, Türkiye'nin yasal hükümeti şeklinde tanımış olduğunu beyan etmiş ve Türkiye'nin sınırları olarak ta, Misak-ı Millî sınırları olduğunu kabul etmiştir. İkinci madde ile Batum'un Gürcistan sınırları içinde olduğu kabul edilmiştir. Ancak burada yaşayan Müslüman ahaliye birtakım haklar tanınması kararlaştırılmıştır. Üçüncü madde ile Nahcivan'a özel bir statü tanınmış, bu şehrin kontrolü Azerbaycan hükümetine bırakılmıştır. Beşinci madde ile Boğazlar meselesi ve Karadeniz kıyılarının belirlenmesi sonraki süreçte toplanacak bir konferansa bırakılmıştır. Altıncı madde ile iki taraf arasında daha önce yapılmış olan eski antlaşma ve sözleşmeler feshedilmiştir. Böylece Çarlık Rusya'sı döneminde yapılan anlaşmalardan kalan mali yükümlülüklerden Türk tarafı kurtulmuştur.³⁶

Millî Mücadele döneminde Sovyet yardımlarının bir kısmı Sakarya zaferinin ardından Ankara'ya elçi olarak görevlendirilen Aralov'un büyükelçiliği döneminde gönderilmiştir. Ankara'da göreve başladıktan sonra Aralov, başta Mustafa Kemal olmak üzere, önde gelen yetkili isimlerle dostluk münasebetlerini iletmiştir. BMM Hükümeti ile Sovyet Hükümeti arasında Ankara Anlaşması'ndan ötürü gerginleşen münasebetler Frunze'nin gelişiyle yumuşamış, Aralov ise, bu yumuşayan ilişkilerin ileri düzeye ulaşması için önemli katkılar sağlamıştır.

33 Perinçek, a.g.e., s.59.

34 Perinçek, a.g.e., s.62-64.

35 Perinçek, a.g.e., s.62-64.

36 Yüceer, a.g.e., s.144.

Nitekim 7 Mart 1922'de Sovyet Hükümeti Dışişleri Halk Komiseri Yardımcısı L. Karahan tarafından Aralov'a, gönderilen telgrafta; BMM Hükümeti'ne daha önce vaat edilen 3,5 milyon altın ruble yardımının hemen ulaştırılması hususunda karar alındığını bildirmiştir. Ayrıca bu durum ile ilgili olarak Mustafa Kemal'e bilgi verilmesini ve bu paranın teslimatının yapılabilmesi için Tiflis'e sorumlu bir kişinin göndermesi ve verilen altın rublenin Türkiye topraklarında güvenli bir şekilde naklinin Türk tarafına ait olacağı haberi verilmiştir.³⁷

Nitekim gönderilen bu 3,5 milyon altın ruble 22 Mayıs'ta Ankara'ya ulaştırılmıştır. Sovyet Hükümeti'nin söz vermiş olduğu 10 milyon altın rublelik yardımın son ödemesi de bu paranın Ankara'ya ulaştırılmasıyla gerçekleşmiştir.³⁸

Sovyet Hükümeti, Büyük Taarruza hazırlık sürecinde önce 1,1 milyon, daha sonra 3,5 milyon altın ruble değerinde para yardımlarında bulunmuştur. Bu dönemde Sovyet Hükümeti açısından diğer bir önemli husus ise, BMM Hükümeti ile Batılı devletlerarasındaki yakınlaşmadır. Bu yakınlaşmaya zemin harlayacak olan İtilaf Devletleri tarafından yapılan ateşkes önerisini Türk tarafının reddedebilmesi açısından Bolşevikler cephane ve silah yardım faaliyetlerini daha da artırmıştır. İlerleyen süreçte Şubat ayı ile Nisan ayları arasında Batum ve Novorossiysk limanlarından İnebolu, Samsun, Trabzon ve benzeri kıyı kentlerine cephane ve silah sevkiyatı gerçekleştirilmiştir.³⁹

I.2. Gürcistan ile İlişkiler

Bolşevik İhtilalinin ardından diğer Kafkas Devletleri gibi Rusya'nın İdare-si'nden ayrılan Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile Maveray-i Kafkas Komitesi'ni kurmuşlardı. Bununla birlikte Sovyet hükümetinin güçlenmesinden sonra Kafkasya'da bulunan küçük Devletleri teker teker kontrol ederek yandaş Bolşevik yönetimler meydana getirmiş sıra Menşevik Gürcistan'a gelmişti.⁴⁰ Bu sırada Ankara Hükümeti açısından en önemli noktalar, Misak-ı Milli sınırları içinde kabul edilen Ardahan ve Artvin'in yanında İngilizlerin terk etmesinden sonra Batum'un Gürcistan'ın kontrolüne geçmesi olmuştur. Batum'un, Brest-Litovsk Antlaşması'na göre, Türk tarafında kalması gerektiğinden dolayı, İngilizlerin çekilmesinin ardından bu tarihi Osmanlı kentinin Gürcistan tarafından işgal edilmesi Ankara Hükümeti tarafından sert bir şekilde protesto edilmiştir.⁴¹

37 Yüceer, a.g.e., s.144.

38 Yüceer, a.g.e., s.145.

39 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990, s.546.

40 Selma Yel, *Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Ankara 2002, s.34.

41 Derya Çini Şimşek, "Milli Mücadele Dönemi Türk-Gürcü ilişkileri", *Researcher: Social Science Studies* 2018, C 6, S 2, s.322-324.

Gümrü Antlaşması öncesinde Ankara Hükümeti, Ermeniler ile mücadele halinde bulunduğu süreçte Gürcistan ile dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi noktasında oldukça ilgili bir dış politika takip etmiştir. Türk tarafı menfaatleri açısından güçlü ve müstakil bir Gürcistan'ın varlığına önem vermiş ve 21 Ekim 1920'de bu görüşlerini Gürcü Hükümetine bir notayla bildirmiştir.⁴² Gürcistan'la ilişkilerini iyileştirmek, Sovyetlerle olan ilişkilerinde daha net stratejiler tespit etmek ve Kafkasya'da yaşanmakta olan gelişmeleri daha iyi izleyebilmek amacı ile Ankara Hükümeti, 23 Ekim 1920 tarihinde Tiflis elçiliğine Kâzım (Dirik) Bey'i atamış, bu şekilde Gürcistan'ın tarafsızlığını elde etmiştir.⁴³

Sovyet Rusya'nın tehdidini 1920 sonundan itibaren yakın bir şekilde hissetmeye başlayan Gürcistan topraklarının güvenliği açısından Türk tarafıyla dostluk ilişkileri kurma noktasında diplomatik faaliyetleri hemen başlatmak istemiştir. Öncelikle bu çerçevede bir sefaret heyetini Ankara'ya gönderme kararı alınmıştır.⁴⁴ Moskova'da 1920 yılı Kasım ayında Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'le Gürcistan'ın Rusya temsilcisi G. Maharadze görüşmüştür. Bekir Sami Bey Aralık ayında Tiflis'e gelmiş ve Gürcistan Hükümeti'yle çeşitli görüşmelerde bulunmuştur. Gelişen bu diyalogun neticesi olarak Ankara'da Gürcistan büyükelçiliğinin açılması kararı alınmış ve Simon Mdivani, Gürcistan Büyükelçisi olarak görevlendirmiştir.⁴⁵

Menşevik Gürcü Hükümeti'nin Ankara Hükümeti'yle iyi ilişkiler geliştirmesinden rahatsız olan Sovyet Rusya, Gürcistan'a karşı Şubat 1921'de ani saldırıya geçmiştir. Gürcistan'a giren Kızıl Ordu birlikleri, kolay bir şekilde ülkenin büyük bir kısmını kontrolü altına almıştır. Bolşevik güçleri Tiflis'e 25 Şubat'ta girmiş ve Gürcistan'da Gürcistan Sovyet Hükümeti kurmuşlardır.⁴⁶ Gürcistan'da Bolşevik Hükümetin kurulması, Ardahan ile Batum'un Türk Hükümeti'ne bırakılmasını güçleştirebileceğinden dolayı TBMM hükümeti tarafından 22 Şubat'ta, Brest-Litovsk Anlaşması'yla Türk tarafına bırakılan ve hâlâ Gürcistan'ın kontrolünde bulunan Artvin ve Ardahan'ın geri verilmesini bu durum gerçekleşmediği takdirde askeri hareketlere başvurulacağı Ankara'daki Gürcü elçisine, bildirilmiştir. Bu tutum üzerine, Gürcistan tarafı Ankara Hükümeti'nin taleplerinin kabul edildiğini 23 Şubat'ta bildirmiştir.

Tiflis'in Bolşevik Rusların eline geçmesi üzerine Menşevik Gürcü Hükümeti, Batum'dan çekilmek zorunda kalmış, batı yönünde Kızıl Ordu'nun ilerlemesiyle Batum tehdit altına girmiştir. Bunun üzerine Menşevik Gürcü yönetimi,

42 Serpil Sürmeli, **Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Ankara 2001, s.616.

43 Şimşek, **a.g.m.**, s.323.

44 Sürmeli, **a.g.e.**, s.616.

45 Şimşek, **a.g.m.**, s.323.

46 Gela Guniava, **Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s.139.

6 Mart 1921'de Mdivani aracılığıyla Ankara Hükümeti'ne başvurarak bu bölgenin Müslüman ve Türk ahalisinin zarar görmemesi ve bölgeden göç etmesine engel olunması amacıyla Türkiye tarafından Ahıska, Ahılkelek ve Batum'un işgalini istemiştir.⁴⁷ Bu talep üzerine Kızıl Ordu'nun Batum'u ele geçirmesinden önce 11 Mart 1921 tarihinde BMM temsilcisi Kazım Dirik tarafından şehir ele geçirilmiştir. Ancak Menşevik Hükümeti, ülkeyi terk ederken Bolşeviklerle bir anlaşma imzalamış bu anlaşmada Batum'u Bolşeviklere terk etmişlerdir. Bolşevik güçleri şehre girdiklerinde Türk askerleri ile çatışmalar yaşanmış Türk kuvvetleri yaralı ve şehitler vermiştir.⁴⁸ Batum'da çatışmaların devam ettiği süreçte Moskova'da 16 Mart 1921 tarihinde Türk ve Rus Bolşevik temsilciler, Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması'nı imzalamışlar anlaşma çerçevesinde Batum Gürcistan'a, Kars, Ardahan ve Artvin Türk tarafına bırakılmıştır.⁴⁹

BMM Hükümeti'nin 1920 yılı 26 Nisan'da Kafkasya politikası ekseninde Kafkas Cumhuriyetleri ve Sovyet Rusya ile münasebetlerini yeniden düzenleyebilmek amacıyla başlatmış olduğu girişimler 26 Eylül 1921'de Kars'ta başlatılan konferans ile son noktaya ulaşmıştır. Yapılan konferans boyunca birtakım konularla ilgili fikir ayrılıkları ve sert tartışmalar yaşanmış olmasına rağmen, Güney Kafkasya Cumhuriyetleri ve BMM Hükümeti'nin karşılıklı ilişkilerinin temelini teşkil edecek olan Kars Antlaşması 13 Ekim 1921 tarihinde Sovyet Hükümeti'nin de iştirakiyle imzalanmıştır. 20 maddeden ve 3 ekten oluşan Kars Antlaşması'nın bazı değişikliklerini göz önünde bulundurmayacak olursak Moskova Antlaşması hükümlerinin bir tekrarı niteliğinde olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Moskova Antlaşması'nın bölgesel ayağını oluşturması bakımından önem taşıyan Kars Antlaşması, aynı zamanda temel aldığı Moskova Antlaşması'nı tamamlar niteliktedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde, Gümrü Antlaşması ile başlamış olan değişim Kars Antlaşması ile bir dinginlik kazanmıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra sürekli kaotik bir atmosfer içinde bulunan bölge beklemiş olduğu barış zeminini Kars antlaşması ile elde edebilmiştir. Sovyet Rusya'nın ardından Türkiye'nin varlığı ve bağımsızlığı, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan tarafından da tanınmıştır.⁵⁰

I.3. Azerbaycan ile İlişkiler

Uzun yıllar Çarlık Rusya'sının hâkimiyeti altında kalan Azerbaycan, Bolşevik İhtilali'nin ardından Kafkaslarda önce Ermenistan ve Gürcistan ile beraber "Maveray-i Kafkas Komitesi" içinde yer almış 28 Mayıs 1918 tarihinde Müsavat

47 Sürmeli, a.g.e., s.616.

48 Şimşek, a.g.m., s.324-326.

49 Sürmeli, a.g.e., s.697-698.

50 Şimşek, a.g.m., s.324-326.

Partisi'nin öncülüğünde bağımsızlığını ilan etmiştir. Anadolu'da Millî Mücadele hareketinin başladığı süreçte Azerbaycan bağımsız olmakla birlikte Bolşeviklerle güç mücadelesine girmiştir. Millî Mücadele hareketi çerçevesinde Azerbaycan ile ilk temaslar Kâzım Karabekir Paşa tarafından Bakü'ye gönderilen Ömer Lütfi Bey vasıtasıyla kurulmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise Millî mücadele Hareketi'ne destek sağlamak amacıyla Doğu Kuvvetleri eski komutanı Halil Paşa 23 Eylül 1919 tarihinde Bakü'ye gönderilmiştir. Bu girişimlerden, Azerbaycan'da yönetimde bulunan Müsavat Partisi, İngilizlerin etkisi altında bulunduğundan dolayı istenilen sonuç elde edilememiştir.⁵¹

27-28 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan'ı Bolşevik güçlerin işgal etmesiyle burada Bolşevik bir yönetim kurulmuş ve ülke Sovyetlerin bir parçası haline gelmiştir. Ankara Hükümeti Bolşevik Azerbaycan'da iyi ilişkiler geliştirmek amacıyla Bakü'de bir temsilcilik açmış ve Şevket (Esendal) Bey'i temsilci olarak atamıştır. Buna karşılık olarak Azerbaycan ise Ankara'da bir elçilik açarak İbrahim Abilov'u 1921 yılında Azerbaycan elçisi olarak görevlendirmiştir. Bu dönemde Azerbaycan Sovyet yönetimi altında bulursa da Millî Mücadele hareketini desteklemeye çalışmıştır. Petrol ve para yardımlarıyla Azerbaycan Millî Mücadeleyi desteklerken, Ankara hükümeti ise sınırları ve özerkliği hususunda Azerbaycan'a destek olmuştur. 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Kars anlaşmasını Azerbaycan'da taraf ülke olarak imzalamıştır.⁵²

Anadolu'ya Azerbaycan tarafından yapılan en önemli yardımı, Millî Mücadele yıllarında Azerbaycan Türkiye'ye Şuralar Cumhuriyeti ismine 590.000 lira karşılığındaki 100.000 Osmanlı Altını bağışlanmasıdır. Moskova Antlaşmasından sonra B.M.M'sine Azerbaycan Dışişleri Halk Komiseri D. Hüseyinov, telgrafla "Bakü şehrinden, Kars yönünde Sovyet Gürcistan'ı tarafından verilen destekle 2 sarnıç benzin ve 30 sarnıç ham petrol getirmekte olan bir katarın hareket ettiğini, Tiflis'te bu katarı 8 sarnıç gazyağının daha ilave edileceği" bildirmiştir.⁵³

I.4. Ermenistan ile İlişkiler

BMM Hükümeti'nin bu süreçte meşgul olduğu sorunlardan birisi de Doğu'da Ermeniler olmuştur. Brest-Litovsk Antlaşmasının bir kısım maddelerini kabul etmek istemeyen Ermeniler, bölgede yaşayan Müslüman ahaliye karşı düşmanca bir siyaset takip etmişlerdir.⁵⁴ Uzun süre boyunca Rusya'nın kontrolünde olan Ermeni çeteleri, kaos ortamından istifade ederek, tedhiş eylemlerini artırmışlar, hem Türk sınırında hem de Ermeni işgali altında olan Taşnak Partisi

51 Şimşek, a.g.m., s.324-326.

52 Semih Yalçın, *Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti*, Ankara 2007, s.91-93.

53 Necmettin Şahin, *Millî Mücadele Stratejisinin Mali İktisadi Boyutu ve Sosyo-Ekonomik Dinamikler*, İzmir 2015, s.193.

54 Mehmet Ethemoglu, *Ermeni Terörünün Kısa Tarihi*, D.Ü. Yayınları, Diyarbakır 1987, s.41.

idaresindeki bölgede yaşayan Müslüman ahaliye karşı baskınlar düzenleyerek katliamlar yapmışlardır.⁵⁵

Bu süreçte, Kafkasya'daki gelişmeler ve bölgedeki Ermenilerin faaliyetleri merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordu tarafından yakından izlenmiştir. 1920 yılı itibariyle Bolşeviklerin Derbent'e kadar gelmesi, bölgedeki güç dengesini değiştirmiş, Taşnak Ermenileri, bir taraftan Bolşeviklerle mücadele ederken diğer taraftan da, bölgedeki Müslüman ahaliye yönelik sindirme politikalarını sürdürmüşlerdir.⁵⁶

1920 yılı Haziran ayında Yunanlıların Batı cephesinde saldırıya geçmesi üzerine, Ermenilerin de Doğu cephesinde saldırılarını yoğunlaştırmıştır. Bunun üzerine Kâzım Karabekir'in Ermeniler üzerine bir harekât düzenleme talebi, Mustafa Kemal Paşa tarafından, Sovyet Hükümeti ile bir müzakere sürecinde bulunduğu ve Sovyetlerin çıkarlarına ters düşecek bir girişimde bulunmaktan çekindiğinden dolayı engellenmiştir.⁵⁷ Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa, böyle bir askerî harekâtın başarı ile neticelendirebilmesi için askerî desteğe ihtiyaç duyulacağını, bu destek sağlandıktan sonra bu harekâtın düşünebileceğini bildirmiştir.⁵⁸

1920 yılında Moskova'da bulunan Bekir Sami Bey Heyeti'nin Sovyet temsilcileri ile gerçekleştirdiği görüşmelerde iki taraf arasında Ermeniler konusu pürüz teşkil etmiştir. Heyetin 4 Ağustos 1920 tarihinde Sovyet temsilcisi Karahan ile yaptığı görüşmede Karahan, BMM Hükümeti'nin Ermeni hükümetine bir nota verdiğini ve Ermeni askerlerinin Brest Litovsk antlaşmasındaki hudutlarına çekilmelerinin talep edildiğini haber aldıklarını bildirmiştir. Ayrıca Türk Hükümeti'nin ne kendi başına ne de Rusya ile Ermenilere yönelik bir askerî harekât düzenlemesini siyasi sebeplerden dolayı uygun bulmadıklarını belirtmiştir.⁵⁹

Bu görüşmede, Rusya dâhilindeki Ermenistan'la ilgili meseleyi kendilerinin halledeceğini ifade eden Karahan, Ağustos ayının sonuna kadar yolun açılması konusunda Sovyet Hükümeti'nin adımlar atacağını ifade etmiştir. Ayrıca herhangi bir savaş istememekle beraber, Ermenilere yönelik gerekirse bir askerî hazırlık içinde bulduklarını ancak Brest Litovsk anlaşması ile belirlenmiş olan sınırların iki hükümet arasında yapılacak görüşmelerle yeniden değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁰

Moskova'da yapılan görüşmelere rağmen 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması ile Ermenilere Karadeniz'e çıkışı olan Büyük Ermenistan vaat edilmesi sonucu bölgede Ermeni tedhiş eylemleri artmıştır. Bekir Sami Bey

55 Mehmet Saray, *Milli Mücadele Yıllarında Atatürk'ün Sovyet Politikası*, Veli Yayınları, İstanbul 1984, s.29.

56 Ethemoğlu, *a.g.e.*, s.44.

57 Sonyel, *a.g.e.*, s.23.

58 Karabekir, *a.g.e.*, s.1621.

59 Saray, *a.g.e.*, s.54-56.

60 Sonyel, *a.g.e.*, s.29.

heyetinin Moskova’da yapmış olduğu müzakereler sırasında Çiçerin’in yapılacak bir antlaşma için Van, Bitlis ve Muş vilayetlerinden Ermeniler lehine toprak talep etmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir’e 20 Eylül 1920’de Ermeniler üzerine hareket emrini vermiştir.⁶¹

Kâzım Karabekir, Müslüman Türklere yönelik Ermenilerin gerçekleştirdiği tedhiş eylemlerine karşı 24 Eylül 1920’de Ermeni çeteleri liderlerine bu eylemlerden vazgeçmeleri konusunda bir talimat vermiştir. Ancak liderlerin harekete geçmemesi üzerine Eylül ayı sonlarında harekâtı başlatmıştır. Kâzım Karabekir komutasındaki 15. Kolordu’nun düzenlediği harekâta 29 Eylülde Sarıkamış, 30 Ekim’de Kars, alınmıştır,⁶² 6 Kasım’da Gümrü önüne gelince Ermeniler ateşkes istemek zorunda kalmıştır.⁶³

BMM Hükümeti Gümrü’nün teslim edilmesi kaydıyla ateşkes teklifini kabul edeceğini açıklamıştır. Ermeniler bu teklifi kabul etmeyince savaş devam etmiş, 7 Kasım’da Gümrü, Türk ordusu tarafından ele geçirilmiştir.⁶⁴ 14 Kasım 1922’de Türk ordusunun tekrar harekete geçerek Ermeni ordusunu dağıtması üzerine, Ermeniler bütün şartları kabul ederek bir ateşkes istemişlerdir. İki taraf arasında 18 Kasım’da imzalanan mütareke daha sonra 5 Aralık’a kadar uzatılmıştır. Bu arada geçen sürede barış görüşmeleri için gerekli çalışmalar yapılmıştır.⁶⁵ Gümrü’de gerçekleştirilen barış görüşmelerine, BMM Hükümeti adına Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir, Erzurum Milletvekili Süleyman Necati Bey ve Erzurum Valisi Hamit Bey katılırken, Ermenistan adına İsteyan Gorganiyan, Avram Gülhandaniyan, Aleksander Hatisyan’ın temsil ettiği bir heyet katılmıştır. 26 Kasım-2 Aralık tarihleri arasında dört oturum halinde gerçekleşen müzakereler neticesinde Ermeni heyete, Ermenistan’ın Karadeniz’e açılması için Vize, Hopa Bardız ile Van ve Eleşkirt’in kendilerine bırakılmasını talep etmiştir. Ermeni heyet, bu bölgelerin bırakılması durumunda dış devletlerin müdahalesinin önlenebileceği şeklinde örtülü olarak tehditte bulunmuştur. Müzakere sürecinde, Kâzım Karabekir ise, bölgenin demografik yapısına dikkat edilmesi gerektiğini ön plana çıkarmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde 3 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması imzalanmıştır.⁶⁶

Anlaşmanın birinci maddesi ile iki taraf arasında savaş durumuna son verilmiştir. Anlaşmanın ikinci maddesi ile belirlenen sınırlar, Ermenistan’ın Sovyet Cumhuriyeti haline gelmesinden sonra imzalanacak olan Kars Antlaşması’nın da temelini teşkil edecektir. Üçüncü maddesi ile Ermenilerin bölgeye geri dönüşleri

61 Sonyel, a.g.e., s.23.

62 Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Kasım 1920.

63 Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, Ankara 2019, s.539.

64 Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 9 Kasım 1920.

65 Sonyel, a.g.e., s.23.

66 Saray, a.g.e., s.59-62.

kabul edilmiş, antlaşmanın onaylanmasından itibaren üç yıl içinde halk oylamasına gidilmesine karar verilmiştir. Bu üç yıl süresince bölgeye yerleşmek isteyen göçmen Ermenilerin yerleşmeleri kabul edilecektir.⁶⁷

Anlaşmanın 6. maddesi ile bazı Ermenilerin düşman ordularına katılarak katliam yaptıklarının Ermeni Hükümeti'nin kabul edilmesi, Osmanlı Devleti'nin 1915 yılında yayınladığı Tehcir Kanunu'nun gerekçesinin hukuki bir zemin kazanmasını sağlamıştır. Anlaşmanın 10. maddesi ile Ermenistan'ın Sevr Antlaşması'nı geçersiz olarak kabul etmesi, BMM Hükümeti'nin imzalamış olduğu ilk siyasi anlaşma ile elde ettiği başarıyı göstermesi açısından önem taşımaktadır.⁶⁸

I.5. Afganistan ile İlişkiler

1919 yılında Afganistan'ın İngiliz egemenliğinden kurtulmasının ardından Veli Han başkanlığında bir heyeti Sovyet Rusya'dan yardım ve destek sağlamak amacıyla Moskova'ya göndermiştir. Bu dönemde Moskova'da aynı amaçlar çerçevesinde Ankara hükümeti adına görevi yürüten Yusuf Kemal Bey başkanlığındaki Türk heyeti, Afgan heyeti ile görüşmeler yapmış ve bu görüşmelerde Türk-Afgan dostluğunun temelleri atılmıştır. Yapılan görüşmelerin ardından 1 Mart 1921 tarihinde Moskova'da Türk-Afgan Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşma ile iki ülke birbirlerinin resmen tanımış, emperyalist güçlere karşı bir ittifak oluşturmuşlardır. Anlaşmanın 8. maddesi Ankara Hükümeti, eğitim alanında ilk defa bir doğu ülkesine yardım yapma taahhüdünde bulunmuştur. İlerleyen süreçte iki ülke karşılıklı olarak büyükelçi atamışlardır. Kabil'e gönderilen Abdurrahman Bey, Ankara Hükümeti'nin atamış olduğu ilk büyükelçidir.⁶⁹

I.6. Hint Müslümanları ile İlişkiler

Hint Müslümanı, günümüz Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Myanmar ve Sri Lanka eyaletlerinden oluşan Hint Alt Kıtasında yaşayan Müslümanlar için uygulanan bir terimdir. II. Abdülhamid döneminde uygulanan Panislamist siyaset vasıtasıyla Osmanlı devleti ile Hint Müslümanları arasında bir bağ oluşmuştur. Kurulan bu bağ ilk neticesini Balkan Savaşlarında vermiş, savaşlar sırasında Hintli Müslümanlar, Osmanlı Devleti'ne başta tıbbi alanda olmak üzere maddi yardımlar sağlamıştır. Mondros Mütarekesi'nin ardından Osmanlı Devleti silahsızlandırılmış, Yunanlıların İzmir'i işgal etmesine izin verilmiş ve Sevr Antlaşması yürürlüğe girmiştir. Bunun üzerine gayrimüslimler de dâhil olmak üzere tüm sosyal sınıflardan ve kollardan Hintliler, İngilizlere ve müttefiklerine

67 Hâkimiyet-i Milliye, 8.12.1920.

68 Yalçın, a.g.e., s.42.

69 Yalçın, a.g.e., s.43.

karşı yoğun bir kampanya yürütmeye başlatmışlardır. Aga Khan, Syed Ameer Ali, Abdelbari, Mushir Hosain Kidwai ve Isfahani gibi Hintli Müslüman ileri gelenler ve Khuddam al-Kaaba gibi cemiyetler Türk Millî mücadelesini destekleyen cemiyetlerin başında yer almıştır. Londra'da Osmanlı-İngiliz Cemiyeti de bir toplantı düzenleyerek Türkiye'nin haklarını korumak için bazı kararların alınması için mücadele etmiştir.⁷⁰

Yunan ordusuna karşı Batı cephesinde gerçekleştirilen savaşın zaferle neticelenmesi, İngiltere tarafında kaygı oluştururken, Hint Müslümanları arasında sevinç yaratmış, Millî mücadele lehine faaliyetleri artırmıştır. Merkez kurulu Bombay'da yer alan Hint Hilafet Komitesi'nin düzenlediği yardım kampanyaları, genel olarak orta ve fakir sınıflarından oluşan Hint Müslümanları arasında heyecan yaratmıştır. Yardımı bu iş için seçilmiş olan ve kollarında yine ay-yıldızlı pazibentler, üzerlerinde yeşil cübbe, başlarında da ay-yıldızlı Kuvayı Millîye kalpağı ile hâkî bir üniforma olan gönüllüler toplamıştır. Yardımlara mukabil verilmiş olan makbuzlardaysa Enver Paşa, Mustafa Kemal, Muhammed Ali'nin resimleri ile Osmanlı arması, yer almaktadır.⁷¹

Millî Mücadele sürecinde Hint Hilafet Komitesi'nden 1921-1923 yılları arasında toplam 74.175.735 kuruş maddi yardım gönderilmiştir. Ayrıca Hint Hilafet Komitesi doğrudan doğruya Mustafa Kemal'in emrine 26 Aralık 1921'den başlayarak 9 Ağustos 1923'e kadar geçen süreçte farklı zamanlarda gönderilmiş maddi yardım miktarı 781.570 Osmanlı Lirasına ulaşmıştır. Mustafa Kemal'in kullanması için çeşitli yerlerden gelen yardımların toplamı da 254.038 Osmanlı Lirası civarındadır. Böylece sadece Mustafa Kemal'e gönderilmiş olan meblağ 1.035.608 Osmanlı Lirası civarına ulaşmıştır.⁷²

II. Batı ile İlişkiler

II.1. İngiltere ile İlişkiler

Uzak Doğu'da kurmuş olduğu sömürge İmparatorluğu ile dünyanın en güçlü devletlerinden birisi olan İngiltere'nin temel amacı, sömürge yollarının güvenliğini sağlamaktır. Bu amaçlar çerçevesinde İngiltere, XIX. yüzyıldan başlayarak Osmanlı topraklarına hâkim olmak için bir dizi politika uygulamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda yapmış olduğu gizli anlaşmalarla Osmanlı topraklarını masada müttefik devletler ile paylaşan İngiltere, savaş sonunda bu anlaşmalar çerçevesinde kendi payına düşen toprakları işgal girişiminde bulunmuştur. Millî Mücadele sürecinde İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik bu temel politikası değişmemiştir.

70 Şule Sevinç Kişi, "Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti ve Türkiye'ye Yardımları (1911-1923)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S 32, Güz-2020, s.765-768.

71 Kişi, *a.g.m.*, s.763-767.

72 Müderrisoğlu, *a.g.e.*, s.558.

İngiltere Sevr Antlaşması metni ile şekillendiği Anadolu'nun iç kısımlarına sıkıştırılmış bir Türk Devleti öngörmüştür. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İzmir ve havalisinin Yunanlılar tarafından işgali İngiltere'nin temel gayesi değildir. Asıl amacı Anadolu'da çıkacak direniş hareketlerini Yunan Ordusu marifeti ile bastırmaktır.⁷³

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışının ardından başlayan Millî Mücadele hareketine karşı olarak her fırsatta düşmanlığını gösteren İngiltere, bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa ile bazı İngiliz subayları vasıtasıyla dolaylı bir biçimde gayri resmî olarak ilişki kurma girişiminde bulunmuştur. Bu İngiliz subayları arasında bulunan Yarbay Rawlinson, Mustafa Kemal Paşa ile Erzurum Kongresi günlerinde görüşmüştür. Daha sonra Yarbay Rawlinson yapmış olduğu bu görüşme hakkında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bilgilendirmiştir.⁷⁴

Millî Mücadele'nin ilk dönemlerinde Türk-İngiliz ilişkileri üzerinde özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın, Sovyet Rusya ile kurmaya çalıştığı diplomatik ilişkiler etkili olmuştur. İngiltere bu süreçte Türk tarafı ile Sovyet Rusya'nın İngiltere aleyhinde ittifak oluşturacağı endişesi yaşamıştır. Bu bağlamda İngiltere bu süreçte İstanbul-Anadolu çatışmasında Osmanlı hükümetine teslimiyetçi tavrı sebebiyle destek sağlamayı tercih etmiştir. Hatta Millî Mücadelenin ilk dönemlerinde İstanbul Hükümeti tarafından bu hareketin bastırılması konusunda ortaya çıkan fikri ve askeri teşebbüsleri açık bir şekilde desteklemiştir.⁷⁵

Millî Mücadele liderleri ile dolaylı bir şekilde ilişki kurmaya çalışan İngiltere, BMM Hükümetin kontrolü tamamen eline almasından sonra İstanbul Hükümeti ile bağlarını kopararak Ankara Hükümetini muhatap almak durumunda kalmıştır. Ermenistan ile 3 Aralık 1920 tarihinde imzalanan Gümrü Anlaşması ile 16 Mart 1921 tarihinde Sovyetler Rusya'yla imzalanmış olan Moskova Dostluk Anlaşması bu süreçte etkili olmuştur.⁷⁶

Bu bağlamda 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında düzenlenen İkinci Londra Konferansı'na Ankara hükümeti de İstanbul hükümeti ile davet edilmiş burada gerçekleştirilen toplantılarda Ankara Hükümeti adına Bekir Sami Bey aracılığı ile İngiliz hükümeti ile birtakım görüşmeler yürütülmüştür. Bu toplantılarda Ankara'yı bilgilendirmeden yetkilerinin dışına çıkarak tutsakların serbest bırakılması konusunda Bekir Sami Bey, bir anlaşma imzalamıştır. Ancak, yetkilerini aştığı gerekçesiyle Bekir Sami Bey görevinden alınmış yerine Yusuf Kemal Tengirşek görevlendirilmiştir. İngiltere, Londra Konferansı'ndan sonra anlaşma

73 Yalçın, 2007, s.73-74.

74 Yalçın, a.g.e., s.44-45.

75 Resul Yavuz, "Millî Mücadele Yıllarında Sovyet Rusya ve İngiltere ile Diplomatik Temaslar", İsmail Şahin ve Ersin Müezzinoğlu (ed.), **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası** C.2, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018, s.51.

76 Yalçın, a.g.e., s.44-45.

ana metninde küçük değişiklikler yapmak sureti ile Sevr Antlaşması'nı Türk tarafına dayatmak istemiş ise de sonuç alamamıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasının ardından, İngiltere Ankara Hükümeti ile yeniden diplomatik temaslar kurma girişiminde bulunmuştur. Özellikle, bu zaferin ardından Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması ile Fransa'nın Ankara'yı resmî olarak tanımış olmasından dolayı müttefikler arasında birlik bozulmuş ve İngiliz hükümeti tek başına kalmıştır.⁷⁷

Ortaya çıkan bu gelişmeler üzerine İngiltere anlaşmayı revize etmek ve Türk-Yunan mücadelesi sonlandırmak amacıyla bir konferans düzenlemek üzere harekete geçmiştir. Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey Ankara Hükümeti adına bu süreçte Batılı Devletler ile temasa geçmek üzere Avrupa'ya gönderilmiştir. Yusuf Kemal Bey ve yapmış olduğu görüşmelerde, boğazlar, azınlıklar, kapitülasyonlar ve ülkenin sınırları konusunda bilgilendirmede bulunmuştur. İngiliz Hükümeti adına Lord Curzon ile yapılan görüşmelerde, Curzon, Ankara Hükümetinin Sovyet Rusya ile yakınlaşmasından duyduğu rahatsızlığı ilettiği ve Sevr Antlaşması'nda küçük değişikliklere gidilerek anlaşmaya ulaşılabileceğini bildirmiştir. Ancak bu teklif, Türk yetkililerce kabul edilmemiştir. Başkomutanlık Meydan Muharebesinin kazanılmasının ardından, bütün stratejisini Yunan ordularının elde edeceği başarı üzerine inşa eden İngiltere'nin Türk ordusunun elde ettiği bu zafer ile bütün ümitleri sonlanmıştır.⁷⁸

II.2. Türk Fransız İlişkileri

Mondros Mütarekesi'nden sonra Fransa da Anadolu'da işgal girişiminde bulunmuştur. Mütareke sonrasında Güneydoğu Anadolu'da Türkler ile Fransızlar ve silahlı Ermeniler arasında çıkan çatışmalarda kan dökülmüştür. Bilindiği gibi o dönemde Antep, Urfa, Maraş ve Adana'da Fransa'nın işgal kuvvetlerine ve bunların kontrolündeki Ermeni çetelerine yönelik bir Millî Mücadele başlamıştır. Bilhassa Ermeniler, Fransa'nın askeri güçlerine her çeşit desteği vermişler ve bu vilayetlerde Türk halkına yönelik, gasp, aşağılama, baskı, katletme ve benzeri girişimlerde bulunmuşlardır.⁷⁹

Fransız ordusunun güney illerini işgali ile oluşan tepkiyi hafifletmek amacıyla Millî Mücadele liderleri ile görüşme talebi ilk olarak Fransız hükümetinden gelmiştir. Bu amaçla Suriye'deki Fransa yüksek komiseri George Picot, Sivas'da 8 Aralık 1919 tarihinde Mustafa Kemal'le yarı resmî nitelikli bir görüşme

77 Kemal Yakut, "Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası" (Editör: Hüseyin Bağcı ve Kemal Yakut). **Türk Dış Politikası** C I, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s.40- 42.

78 Yakut, a.g.e., s.40-42.

79 Mesut Kutlu, **Millî Mücadele'de Dış Yardımlar (1919-1922)** Fırat Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.95.

yapmıştır. Görüşmeler olumlu bir netice doğurmasa da, bu girişim, Ankara Hükümetinin gayri resmî bir şekilde Fransa tarafından tanındığı şekilde algılanmıştır.⁸⁰

Millî Mücadele sürecinde, Türk ordusunun bir taraftan Batı Cephesi'nde Yunan ordusuna karşı kazanmış olduğu başarılar, diğer taraftan da Fransa'nın Anadolu'da işgal girişiminin, oluşturmuş olduğu ekonomik yükün Fransız kamuoyunda eleştirilere neden olması, Fransa'yı Ankara Hükümeti ile anlaşma yapmaya zorlamıştır. Bu süreçte oluşan yakınlaşma, Ankara Hükümetinin savaş için gerekli olan cephane ve malzemenin Fransa'dan temin etmesine de imkân tanımıştır. Bu bağlamda Bern'deki Türk temsilcisi Harun Bey, müttefiklerin Paris Konferansı'nda tarafsızlığı gevşetme kararına dayanarak Fransa'dan gerekli olan cephane ve malzeme tedariki için girişimlerde bulunmuştur. Bu arada Sakarya Savaşı'nın başladığı süreçte Franklin-Bouillon ile Mustafa Kemal arasında görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerde Fransa Kilikya'da terk edilen malzeme ve silahlarını buralarda bırakmasını veya özel kişilere devredilmesi biçiminde bir formül bulunarak, bu malzemenin Türk tarafına geçmesine imkân tanınmıştır. Bununla birlikte Felah grubu, Gabriel Dö La Staj adlı bir Fransız ile anlaşma yaparak 30.000 adet tüfek, kasatura ve 30.000 adet sandık cephane satın almıştır.⁸¹

Sakarya zaferinin ardından Franklin-Bouillon Anlaşması olarak da adlandırılan Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921), Fransa hükümeti ile Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında imzalanmıştır. Antlaşma Türkiye'de egemen güç olarak Osmanlı padişahı VI. Mehmed'in Hükümeti yerine Büyük Millet Meclisi'nin Fransa tarafından fiilen tanınmasını resmîleştirmiştir. 1920-21'de Türk milliyetçilerinin Güneydoğu Anadolu'da (Kilikya) yenilgilerinden sonra, Fransızlar güneye çekilmeye ve Suriye ve Lübnan'daki konumlarını güçlendirmeye karar vermişlerdir. Ankara Antlaşması hükümlerine göre, Fransızlar Kilikya'yı boşaltmayı kabul etmiştir. Hatay'da "özel idari rejim" kuruldu ve Türkiye-Suriye sınırı tespit edilmiştir. Anlaşma, İstanbul'daki padişah hükümetini tanımaya devam eden Büyük Britanya ile Fransa arasındaki farklılıkları ortaya koymuştur. Böylece Güney cephesindeki Milli kuvvetlerin Yunanlılara karşı savaşmak üzere Batı cephesine geçmesi kolaylaşmıştır.⁸²

Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Fransa'nın Millî Mücadele'ye yardımları somutlaşmıştır. Büyük Taarruz hazırlıklarının sürdüğü bir ortamda Fransa özellikle Kilikya bölgesinde bırakmış oldukları malzemenin Türk tarafına Fransız tüccarlar vasıtasıyla verilmesi gibi dolaylı yöntemler kullanmıştır.⁸³

80 Kutlu, a.g.e., s.86-88.

81 Bilge Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri(1919-1922)*, Ankara 1994, s.134-139.

82 Yavuz, a.g.e., s.86-89.

83 Kutlu, a.g.e., s.86-98.

II.3. İtalya ile İlişkileri

Mondros Mütarekesinin imzalanmasının ardından Anadolu'da işgale hazırlanan İtalya, Antalya ve Konya'da işgal girişiminde bulunmuş, ancak diğer işgalcilerden farklı bir şekilde yumuşak bir politika takip etmeyi tercih etmiştir. Bu çerçevede İtalyanları Millî Mücadele liderleri, işgallerden pişmanlık duyan ılımlı ve adil bir millet şeklinde değerlendirmişlerdir. İzmir'in Yunanistan tarafından işgalinden memnuniyet duymayan İtalyanlar, Türkler arasında dost edinmeye ve nüfuzlarını yaymaya çalışmışlardır.⁸⁴

Millî Mücadeleyi desteklemeye, İzmir ve çevresinin Yunanlılara bırakılmasını engellemeye karar veren İtalyanlar bu çerçevede birtakım gizli bilgileri Millî Mücadele liderleriyle paylaşmıştır. Genel olarak Mustafa Kemal, İtilaf Devletlerinin amaçları ve planları hakkında İtalyan kaynaklarından güvenilir bilgiler almıştır. Örneğin İtalyanlar, İstanbul'un müttefik işgali ve İstanbul'daki Milliyetçi ve vatanseverlerin olası tutuklanması hakkında önceden bilgilendirmiştir.⁸⁵

Ayrıca Yunan işgaline karşı Kuva-i Milliye'yi cesaretlendiren İtalyanlar, Türk milis kuvvetlerini silah ve mühimmatla desteklemişlerdir. Bu süreçte bir yandan, Roma'daki Millî hareketin temsilcileri İtalyan Hükümeti ile gayri resmi görüşmelerde bulunmuşlardır. Diğer yandan Millî Mücadelenin ihtiyaç duyduğu silah ve mühimmatlar için gizlice alımı konusunda girişimlerde bulunmuşlardır. Bu çabaların sonucunda İtalyan gemileri Söke, Antalya ve diğer limanlara mühimmat getirmiş bu silah ve malzemeler Millî kuvvetlere dağıtılmıştır.⁸⁶

İtalyan resmi görevlileri ve temsilcileri Millî Mücadele hareketine sempatiyle yaklaşmışlardır. İtalyan temsilci Kont Sforza ve onun komutasındaki idari işlerle uğraşan Kont Caprini Müdafaa-i Millî (MM) ve yeraltı teşkilatlarına mensup çok sayıda subay ve sivil mensubu İtalyan Hükümeti'nin pasaportlarıyla Anadolu'ya kaçırılmasında rol almışlardır.⁸⁷ Özetle Millî Mücadele sürecinde İtalyanlar, Millî Mücadele hareketine uzlaşmacı bir tavırla yaklaşmış Türklerle uzlaşarak bir an önce barışın tesisine destek vermişlerdir. Millî Mücadele hareketi de zor dönemde İtalya'nın bu tavırını değerlendirerek bu ülkede dış yardımlar konusunda destek arayışına girmiştir.⁸⁸

İtalya'nın takip etmiş olduğu ılımlı siyaset, Millî Mücadele için gerekli olan silah ve mühimmatın bu ülkeden tedarik edilmesi meselesini gündeme getirmiştir. Roma'da Galip Kemali Bey'i 11 Aralık 1919'da ziyarette bulunan General Marini'nin, "ordunun terhis edilmesi münasebeti ile kullanılmayacak olan silahların

84 Mevlüt Çelebi, "Millî Mücadele'de İtalyan İşgalleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C IX, S 26, (Mart 1993), s.395-416.

85 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002, s.77-85.

86 Çelebi, *a.g.e.*, s.77-85.

87 Nuri Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara 1999, s.143-147.

88 Köstüklü, *a.g.e.*, s.147-149.

uygun bir fiyat ile elden çıkartılacağını” belirtmesi, İtalya’nın niyetlerini ortaya koymuştur. İtalyan yetkililerle Türk yetkilileri arasında silah ticareti iki yoldan gerçekleştirilmiştir. Bunlardan birincisi Anadolu’da İtalyan kuvvetlerinden elde edilen savaş malzemeleridir. İkincisi ise kurulmuş olan özel komisyonlar vasıtasıyla İtalya’da çalışmalar gerçekleştirilmesi sonucu satın alınan savaş malzemeleridir. Bu süreçte İtalyan subayları, el altından silah, makineli tüfek ve benzeri cephaneyi Türk kuvvetlerine satmışlardır.⁸⁹

BMM Hükümeti tarafından Roma şehrine Cami Bey’in elçi sıfatıyla atanmasının ardından Mümtaz Bey de askeri ataşe olarak atanmıştır. İtalya başta olmak üzere teşekkül ettirilmiş olan bu komisyon, Avrupa’da pek çok ülkede silah tedariki konusunda girişimlerde bulunmuşlardır. 16 Temmuz 1921 tarihinde Müdafaa-yı Millîye ile Hariciye vekâletlerine Cami Bey’in göndermiş olduğu şifreli telgrafta, “Prag şehrindeki Skoda fabrikalarından ücretiyle ödenmek üzere kontrolleri yapılan ve alınması uygun bulunan 100 bin mermi, 10 Skoda cebel bataryası, 20 fişek, 124 Suraç boza mitralyöz, 19 milyon fişek, 360 Rus mitralyöz, 50 milyon fişegi 46 bin Japon tüfeğiyle beraber alınan silah ve cephaneye 7 milyon 200 bin Osmanlı Lirası ödeneceği” bildirilmiştir.⁹⁰

Bu süreçte Ankara Hükümeti İtalya’dan sadece cephane değil savaş için gerekli olan diğer malzemeleri de satın almıştır. Ordu’nun gereksinimi olan çadır, elbise ve diğer malzemenin tedariki bu ülkeden sağlamıştır. Roma’ya daha sonraki dönem elçi olarak atanan Celâleddin Ârif Bey’in görev süresinde, askeri malzeme ve mühimmatın tedariki için Mart 1922’de bir anlaşma imzalanmıştır.⁹¹

II.4. Türk-Amerikan İlişkileri

Savaş sonunda Amerikan Başkanı Wilson’un, açıkladığı 14 maddelik barış programının 12. Maddesi, Osmanlı Devleti’nin geleceğini ilgilendirmektedir. Bu maddeye göre, “*Boğazların milletlerarası bir idarenin teminatı altında bütün milletlerin ticaret ve ulaşımına açık bulundurulması, İmparatorluğun Türklerle meskûn kesimlerine tam bir hükümranlık hakkı tanınması ancak Türk hâkimiyetinde bulunan diğer milletlere de yaşama ve kolayca gelişme imkânının teminat altına alınması, yani muhtariyet tanınması*” planlanmıştır. Wilson’un Osmanlı Devleti’nin geleceği ile ilgili tasarrufu, Amerika’nın yakın gelecekte bu coğrafyaya olan ilgisinin artacağını da göstermektedir.⁹² Mağlup devletlerin geleceğinin tayininde yol haritası niteliğini taşıyan Wilson’un deklare ettiği prensipleri, İngiltere ve Fransa da kabul etmiştir. Neticede bu prensipler çerçevesinde bir barış

89 Çelebi, a.g.e, s.77-85.

90 Çelebi, a.g.e, s.77-85.

91 Çelebi, a.g.e, s.77-85.

92 Deniz Bilgen, “Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve bunun Amerikan Basınına Yansımaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C 5, S 18, 1996, s.123-124.

antlaşması yapılabilmesi için Paris'te bir konferans düzenlenmiştir. Konferansta Türk-Amerikan münasebetlerinin geleceği açısından önemli olan gelişme, Türkiye'de bir Amerikan mandaterliğinin kurulması düşüncesidir.⁹³

Üç tip manda sisteminin ortaya çıktığı toplantıda Osmanlı Devleti için öngörülen manda tipine göre, Osmanlı'dan kopan milletlerin bağımsızlığı tanınacak, ancak bu devletler, geçici olarak mandater bir ülkenin vesayetinde kalacaklardır. İngiltere Başbakanı Lloyd George'un Amerika'ya teklif ettiği Anadolu'yu içine alan manda modeline, Wilson sıcak bakmamış, İstanbul, Boğazlar ve doğudaki Türk vilayetlerinin de katılmasıyla yaratılacak geniş bir Ermenistan üzerinden manda almak istemiştir.⁹⁴

Amerikan Başkanı Wilson, Osmanlı topraklarında bir manda rejimi kurma konusunda hayli istekli olmasına rağmen sonraki gelişmeler bu fikrin gerçekleşmesine engel olmuştur. Özellikle Amerika'nın gelişmeleri takip etmek üzere bölgeye gönderdiği General James G. Harbord Başkanlığındaki heyetin hazırladığı rapor, Wilson'un meseleye bakışının değişmesinde etkili olmuştur. Harbord'un raporuna göre, Amerikan kamuoyuna yansıyan Ermeniler ile ilgili haberler gerçeği yansıtmadığı gibi bu coğrafyada kurulacak bir Amerikan mandaterliği için büyük meblağda finansmana ihtiyaç duyulmuştur.⁹⁵ Harbord'un raporu yanında Amerikan basınında Anadolu'dan Kafkaslara uzanacak Amerikan mandaterliğinin, Bolşevik Rusya ile İngiltere'nin kontrolündeki Ortadoğu ve Hindistan güzergâhı arasında bir tampon oluşturacağı, bu durumun da Amerika'dan ziyade İngiltere'nin işine geleceği şeklindeki görüşler, bu düşüncenin zayıflamasına neden olmuştur.⁹⁶

Bu süreçte manda meselesinin bir de Türk kamuoyuna bakan yönü vardır. Bir kısım Türk aydınları arasında Amerika'nın himayesine girme, bir kurtuluş yolu olarak görülmüştür. Hatta bu fikri desteklemek ve Amerika'ya güven vermek amacıyla Wilson Prensipleri Cemiyeti kurulmuştur. Bu süreçte gündemde kalan bu mesele, önce Erzurum Kongresi'nde daha sonra Sivas Kongresi'nde tartışılmış ve reddedilmiştir. Amerikan Kongresi'nce de manda düşüncesinin reddi ve Başkan Wilson'dan sonra Amerika'nın yalnızlık politikasına geri dönmesi, bu meselenin her iki tarafta da gündemden düşmesine sebep olmuştur.⁹⁷

93 Osman Köse, "İstanbul'daki Amerikalı Diplomat ve Misyonerlere Göre Türkiye'de Amerikan Manda İdaresinin Kurulma Gerekçeleri", *History Studies*, C 2, S 1, 2010, s.208.

94 Oğuz AYTEPE, "Millî Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C 6, S 24, 1999, s.475.

95 Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu*, İstanbul 1981, s.58-72.

96 Deniz Bilgen, "1919 Yılında A.B.D'nin Yakın Doğu'da Etkin Olma Siyaseti: Ermeni ve Türk Mandaterliği Meselesi", *Türkler*, C 13, s.533-535.

97 Yalçın, a.g.e., s.34.

Millî Mücadele döneminde de Amerika, Türkiye’de birtakım ekonomik fırsatları kovalamıştır.

Bu amaçla daha önce sonuçsuz kalan Chester projesi, yeniden hayata geçirilmeye çalışılmıştır. İngiltere ve Fransa arasında yapılan gizli ve açık paylaşım planları karşısında kendi prensiplerini göz ardı eden Wilson, Orta ve Yakın Doğu’da Amerika’ya ekonomik menfaat alanları oluşturacak projeleri hayata geçirmeye çalışmıştır. Savaş öncesi demiryolu imtiyazı elde etmek amacıyla geliştirilen Chester projesi bu kez petrol bölgelerinin kontrolünü sağlamak amacıyla tekrar gündeme gelmiştir. Bu amaçla 1922 yılında “*Ottoman-American Development Company (OADC)*” şirketi kurulmuştur. 9 Nisan 1923’te TBMM’de kabul edilen projeye göre Türkiye’nin Doğu ve Musul-Kerkük bölgesini Akdeniz ve Karadeniz’e bağlayan 4400 km’lik bir demiryolu inşası ile üç limanın yapımı bu şirkete verilmiştir. Ancak Lozan Antlaşması’nda Irak petrol bölgeleri ile ilgili beklenen sonuca ulaşılamaması bu projenin bir kez daha sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.⁹⁸

Millî Mücadele dönemi Türk- Amerikan ilişkilerine genel olarak bakıldığında Anadolu’da kurtuluş hareketi başlatan Millî kadro, İtilaf Devletlerinin karşısında yalnız kaldıkları için, Amerika ile olan münasebetleri mümkün olduğunca yumuşak götürmeye çalışmıştır. Amerika ise menfaatleri açısından millî hareketle diyalogu kesmezken misyoner grupların baskısı nedeniyle de bu münasebetlerde fazla ileriye gidememiş, dolayısıyla bir gözlemci durumunda hareket etmekten başka tavır almamıştır.⁹⁹

II.5. Türk-Yunan İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı’nda İtilaf Devletleri safında katılan Yunanistan, savaş sonrası süreçte Osmanlı Devleti’nin paylaşılması planlarında yer alabilmek için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Bu çerçevede Paris Konferansı’nda İtalya’nın itirazlarına rağmen Yunanistan’a Batı Anadolu topraklarını işgal etme izni verilmiştir. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir’e asker çıkaran Yunanistan, Anadolu’da işgalere başlamıştır. İzmir’in arkasındaki 15 milyonluk bir Türk Milletini yok sayan Yunan Başbakanı Venizelos, işgaller karşısında Türk Milletinin büyük bir direniş sergileyeceğini hiç tahmin etmemiştir.¹⁰⁰

İzmir’in işgalinin ardından Anadolu’da genişlemesini sürdüren Yunan orduları, 8 Temmuz 1920’de Bursa, 20 Temmuz’da Tekirdağ, 25 Temmuz’da Edirne, 29 Ağustos’ta Uşak’a girmişlerdir. Yunanistan, bir taraftan Anadolu’daki işgal

98 Erdal Açıkses ve Rahmi Doğanay, *Amerika’nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali Chester Projesi*, Elazığ 2010, s.301-308.

99 Açıkses ve Doğanay, *a.g.e.*, s.301-308.

100 Yalçın, *a.g.e.*, s.47-48.

hareketini sürdürürken diğer taraftan uluslararası anlaşmalar yoluyla işgal ettiği bölgeleri sahiplenmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Sevr Anlaşması'nın 65-83. maddelerine göre İzmir ve çevresi Yunanistan'a bırakılmıştır. Ancak, Osmanlı Hükümeti tarafından imzalanan bu antlaşma, BMM Hükümeti tarafından kabul edilmemiştir. Sevr Antlaşması, Millî Mücadele hareketine ancak askeri başarı ile kabul ettirilebileceğini düşünen Yunanistan, İngiltere'nin de desteğiyle Türklere karşı bir dizi savaşın içine girmiştir.¹⁰¹

Ankara Hükümeti ise Yunan ordularını mağlup etmeden Misak-ı Millî hedeflerine ulaşamayacağını düşünmektedir. Bu sebeple BMM Hükümeti diplomatik olarak isteklerini kabul ettirmek için önce sahada üstünlüğü sağlamak zorunda olduğunun farkındadır. Bu amaçla bölgedeki Kuvayi Milliye birliklerini düzenli orduya dönüştürmüştür. Ardından 9-11 Eylül 1921 tarihinde Eskişehir İnönü mevkiinde gerçekleşen I. İnönü Muharebesinde Türk ordusu Yunan ordusuna karşı üstünlük sağlamıştır. BMM'nin elde etmiş olduğu başarı, Türk Milletinin meclise ve ordusuna güvenini artırması yanında uluslararası alanda Millî Mücadele hareketinin itibarını da güçlendirmiştir. Muharebenin ardından Londra Konferansı'nda Ankara Hükümeti ile Yunanistan arasında ilk diplomatik temaslar kurmuşsa da bir sonuç elde edilememiştir.¹⁰²

Londra Konferansı'nda Türk tarafına isteklerini kabul ettiremeyen Yunanistan, askeri harekâtını sürdürerek, elde edeceği bir askeri başarıyla diplomatik alanda hedeflerine ulaşmak istemiştir. Türk ve Yunan orduları arasında 23 Mart-1 Nisan 1921 tarihinde gerçekleşen İkinci İnönü Muharebesi'nde de Yunan orduları mağlup olmuştur. Elde edilen başarıyla Ankara Hükümeti diplomatik alanda birtakım kazanımlar elde etmiş, bu çerçevede İtalya Anadolu'da işgal ettiği bölgelerden çekilmeye başlamış, İngiltere Ankara ile doğrudan temas aramaya başlamış, Fransa ise, işgal ettiği Zonguldak'tan çekilmiştir. İkinci İnönü zaferi bütün ümitlerini Yunanistan'ın askeri başarısına bağlayan İtilaf Devletlerinin Millî Mücadele hareketine sert tutumunun kırılmasına imkân tanımıştır.¹⁰³

10-24 Temmuz 1921 tarihleri arasında yapılan Eskişehir-Kütahya muharebelerinde ise Türk ordusu, başarısız olmuş Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmek durumunda kalmıştır. Bu başarısızlık Ankara Hükümeti'nde moral bozukluğu yaratırken, Yunan tarafı elde ettiği başarının ardından bir an önce Ankara'ya giderek Sevr Anlaşması'nı hayata geçirmeyi planlamıştır. Türk ve Yunan orduları 22 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında Sakarya Meydan muharebesinde bir kez daha karşı karşıya gelmişler, 22 gün süren savaş Türk ordusunun zaferi ile

101 Murat Özcan, **Tarih Işığında Yunan Mezalimi**, IQ Yayınları, İstanbul 2005, s.48-50.

102 Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S 15, 2006, s.240.

103 Müberra Altınar, **Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası**, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2020, s.75-76.

sonuçlanmıştır. Ankara Hükümeti, Türk ordusunun kazanmış olduğu bu zafer ile diplomatik zaferlerin önünü açarken, Yunan ordusu ve Yunanistan ise bir çöküntü içine girmiştir. Yunan ordusuna karşı güvenleri tamamen yok olan İngiltere ile Fransa, iki devlet arasında barışı tesis etmek amacıyla 1922 yılında girişimlerde bulunmuştur. Bu çerçevede Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'i Avrupa'ya göndermiştir. Yapılan görüşmeler, Türk tarafının, Yunanistan'ın Ateşkes isteğini ancak işgalleri sonlandırması şartıyla kabul edeceğini bildirmesi nedeni ile sonuçsuz kalmıştır. Askeri bağlamda üstünlüğü ele geçiren Ankara Hükümeti diplomatik olarak, bu süreçte Misak-ı Milli'den taviz verecek hiçbir anlaşmayı kabul etmemiştir.¹⁰⁴

Yunanistan boş durmayarak İtalyanlardan boşalan bölgeleri işgal etmiş İzmir ve çevresinde İyonya isimli özerk bir bölge oluşturmak, hatta İstanbul'un işgali yönünde İngiltere'den izin almaya dahi çalışmıştır. Ankara Hükümeti ise, Yunan orduları toparlanmadan son darbeyi vurabilmek amacıyla gereken askeri hazırlıkları tamamlamıştır. Türk topçusunun 26 Ağustos 1922 Cumartesi sabahı saat 04.30'da açmış olduğu ateş ile Büyük Taarruz başlamıştır. Kısa süre içerisinde taarruz netice vermiş Yunan orduları çekilmeye zorlanmıştır. 29 Ağustos'ta Yunan ordularını bir çember içerisine alan Türk Ordusu, 40-50 bin kişilik Yunan ordusunun imha edilmiştir. 26 Ağustos-9 Eylül 1922 tarihleri arasında gerçekleştirilen şiddetli muharebelerin ardından 9 Eylül günü Türk süvarileri İzmir'e girmiştir.¹⁰⁵

III. Mudanya Mütarekesi

Büyük Taarruzda kazanılan zaferin ardından Türk orduları Bursa'yı, 10 Eylül'de Bandırma'yı 17 Eylül'de kontrolüne almış, Türk Ordusunun İstanbul ve Boğazlar yönünde ilerleyişiyle İtilaf Devletleri ordularıyla karşı karşıya gelmiştir. Bu gelişmeler karşısında İzmir'e Franklin Bouillon gelerek Mustafa Kemal ile burada görüşmüş, gerçekleştirdiği arabuluculuk faaliyetleri sonucunda Mudanya'da mütareke imzalanması kararlaştırılmıştır. Mudanya'da 3 Ekim 1922 tarihinde başlayan görüşmelerde, İtalya adına General Mombelli, Fransa adına General Charpy, İngiltere adına General Harrington, Türkiye adına İsmet (İnönü) Paşa temsili sağlamış Yunanlılar ise görüşmelere katılmamıştır.¹⁰⁶

Gerçekleştirilen görüşmelerde temel konular arasında Doğu Trakya'da yer alan Yunan kuvvetlerinin bu bölgeyi Türk ordularına teslim etmesi, Boğazlar ve İstanbul'un durumunun bir barış anlaşması imza edilene kadar ne olacağına ilişkin hükümlerin tespit edilmesi yer almıştır. Görüşmelerde Fransa Trakya'nın Türk tarafına 5 Ekim'de teslim edilmesini kabul etmiş, ancak İtalyan ve İngiliz

104 Altner, a.g.e., s.75-76.

105 Sarıkoyuncu Değerli, a.g.m.,s.240.

106 Altner, a.g.e., s.97-98.

temsilciler bunun için yetkilerinin bulunmadığını belirterek görüşmeyi ertelemişlerdir. İngiliz ve İtalyan temsilcilerinin bu tutumları karşısında Mustafa Kemal, 6 Ekim tarihli bir yazı ile İsmet Paşa'ya İzmir'de kararlaştırılmış esaslar çerçevesinde Türk ordusuna teslim edilmediği takdirde İstanbul üzerine Türk birliklerinin harekete geçmesi emrini vermiş ve bunun İngiliz delegasyonuna bildirilmesini talep etmiştir.¹⁰⁷

Savaşın yeniden başlaması riski karşısında Fransa'nın İstanbul Yüksek Komiseri General Pellé harekete geçerek Ankara Hükümeti'ne Doğu Trakya'nın bırakılmasını Fransa, İtalya ve İngiltere tarafından kabulünü sağlamıştır. Netice itibariyle Müttefik Hükümetlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Yunanistan arasında 11 Ekim 1922 tarihinde 06.00'da Mudanya Ateşkes imzalanmıştır. Mudanya Ateşkes Anlaşmasına göre; Doğu Trakya'nın Yunan askerlerince on beş gün içerisinde boşaltılması, Yunan kuvvetlerinin Doğu Trakya'da belirlenen sınıra çekilmesi, Türk ve Yunan silahlı kuvvetleri arasında çarpışmaların sona ermesi kararlaştırılmıştır. Ankara Hükümeti bu anlaşma ile Doğu Trakya'da Türk topraklarını elde etmiş, Mondros Ateşkes Anlaşması ve Sevr Barış Anlaşması geçerliliğini yitirmiştir.¹⁰⁸

Sonuç

Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu'nun ve İstanbul'un işgal hareketinin başlaması ile işgallere karşı direnişler, öncelikle bölgesel örgütlenmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Kuva-yi Millîye ismiyle isimlendirilen bu örgütlenmeler, işgal hareketlerinin genişleme hızını yavaşlatsa da, bu hareketler tek başına bir çözüm olmadığından, BMM'nin açılmasının ardından işgallere karşı daha düzenli bir mücadele verebilecek düzenli ordu kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Erzurum Kongresi'nde tesis edilen Heyet-i Temsiliye ve meclisin açılmasından sonra oluşturulan BMM Hükümeti, Millî Mücadele döneminde sürdürülen Dış Politika sorumluluğunu üstlenmiştir.

Millî Mücadele ile yeniden tespit edilen veya Cumhuriyet döneminde de uzun bir süreçte tesirini devam ettiren Türk Dış Politikası, uluslararası konjonktürün gerektirdiği zorluklar ile Osmanlı Devleti'nin son dönemine damgasını vuran tarihsel mirası ortaya çıkardığı reflekslerinin keşişim alanı üzerinde inşa edilmiştir. Millî Mücadele sürecinde Türk dış politikası, emperyalizmin saldırgan doğası çerçevesinde Birinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu büyük yıkımlarla imparatorlukların tasfiye edildiği ulus-devletlerin inşa edildiği süreçte modern Türk devleti kurmak gibi hedeflerin yanında ortaya çıkan yeni düzende değişkenlerin etkisinde oluşmuştur. Bununla birlikte Türk devlet geleneğinin

107 Yalçın, a.g.e., s.137-138.

108 Altınar, a.g.e., s.97-98.

en önemli ilkesi olan tam bağımsızlık düşüncesi bu dönemdeki Türk dış politikası üzerinde etkili olmuştur. Millî Mücadele dönemi dış politikasının temellerini oluşturan bu ilkelerin yanında, “gerçekçilik” “milliyetçilik” boyutu da göze çarpmaktadır. Her iki boyut çerçevesinde Misak-ı Millî ile belirlenen Millî sınırlara ulaşılmaya çalışılmış, ancak Panislamizm yada Pantürkizm benzeri ütopyik yaklaşımlardan uzak durulmuştur.

Bu süreçte Türk Dış Politikasının en önemli başarılarından birisi şüphesiz, ikili ilişkilerle Millî Mücadele hareketinin ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi yardımların sağlanması olmuştur. Mustafa Kemal özellikle emperyalizme karşı verdiği mücadelede aynı safta yer alan Sovyet yöneticilerle iyi bir diyalog geliştirerek hem gerekli olan diplomatik desteği sağlamış hem de süreç içerisinde Sovyet yönetiminden aynı ve nakdi yardımlar almıştır. Bununla birlikte Millî Mücadelede dış yardımların sağlandığı diğer bir devlet ise İtalya’dır. Anadolu işgal hareketinde ılımlı bir siyaset takip eden İtalya’yla kurulan ilişkiler meyvesini vermiştir. Bu ülkeden de özellikle cephane ve harp malzemesi noktasında gerekli yardımlar elde edilmiştir. Bütün bu yardımların dışında, üzerinde durulması gereken noktalardan birisi de, İslam topraklarından gelen yardımlardır. Bu konuda, Hint Müslümanlarının yapmış oldukları yardımlar yanında, İngiliz kamuoyunda Türk Millî mücadele hakkında yapmış oldukları kamuoyu çalışmalarını oldukça önemlidir.

Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkışıyla başlayan Millî Mücadele hareketinin askeri safhası Mudanya Mütarekesiyle, siyasi safhası ise, Lozan Antlaşmasıyla neticelenmiş, bu antlaşmayla Millî Mücadele’nin başından itibaren uygulanan Millî dış politikanın bir sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti, uluslararası arenada tam bağımsız ve eşit bir devlet olarak yerini almıştır.

Kaynakça

- Açıkses, Erdal ve Rahmi Doğanay, **Amerika’nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali Chester Projesi**, Elazığ 2010.
- Akgün, Seçil, **General Harbord’un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu**, İstanbul1981.
- Akşin, Abdülhat, **Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK Basımevi, Ankara 1991.
- Altın, Müberra, **Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası**, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2020.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam, II.**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1981.
- Aydoğan, Erdal, Samsun’dan **Erzurum’a Mustafa Kemal**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.

- Aytepe, Oğuz, "Millî Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C 6, S 24, 1999, s.475-486.
- Belen, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.
- Bilgen, Deniz, "1919 Yılında A.B.D'nin Yakın Doğu'da Etkin Olma Siyaseti: Ermeni ve Türk Mandaterliği Meselesi", **Türkler**, C13, s.528-541.
- Bilgen, Deniz, "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve bunun Amerikan Basınına Yansımaları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C 5, S 18, 1996, s.123-130.
- Carr, E. Helliot, **Bolşevik Devrimi Sovyet Rusya Tarihi I**, Çev. Orhan Suda, Metis Yayınları, İstanbul 2019.
- Cebesoy, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, Ankara 2019.
- Çelebi, Mevlüt, "Millî Mücadele'de İtalyan İşgalleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C IX, S 26, (Mart 1993). s.395-416.
- Çelebi, Mevlüt, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002.
- Değerli, Esra Sarıkoyuncu, "Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S 15, 2006, s.239-262.
- Eroğlu, Hamza, **Türk Devrim Tarihi**, Ankara 1977.
- Ethemoğlu, Mehmet, **Ermeni Terörünün Kısa Tarihi**, D.Ü. Yayınları, Diyarbakır 1987.
- Fromkin, David, **Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı 1914-1922**, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul 1989.
- Gökbilgin, M. Tayyib, **Millî Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, C I, Ankara 1959.
- Guniava, Gela, **Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- Hâkimiyet-i Millîye Gazetesi, 1 Kasım 1920.
- Hâkimiyet-i Millîye Gazetesi, 9 Kasım 1920.
- Hâkimiyet-i Millîye, Gazetesi, 8.12.1920.
- Karabekir, Kâzım, **İstiklal Harbimiz**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008.
- Keleşyılmaz, Vahdet, "Belgelerle Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu Müfettişliği", **Sakarya Zaferi ve Haymana III**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayın No. 51, Ankara 2015, s.13-23.
- Kişi, Şule Sevinç, "Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti ve Türkiye'ye Yardımları (1911-1923)", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 32, Güz-2020, s.765-768.
- Köse, Osman, "İstanbul'daki Amerikalı Diplomat ve Misyonerlere Göre Türkiye'de Amerikan Manda İdaresinin Kurulma Gerekçeleri", **History Studies**, C 2, S 1, 2010.
- Köstüklü, Nuri, **Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Ankara 1999.
- Kutlu, Mesut, **Millî Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922)** Fırat Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004.

- Meray, Seha L. ve Osman Olcay, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri Mondros Bırakışması Sevr Antlaşması İlgili Belgeler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 409, Ankara 1977.
- Müderrişoğlu, Alptekin, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990.
- Okur, Mehmet ve Selçuk Ural, **I. Dünya Savaşı'nda Türkiye**, İstanbul 2001.
- Özcan, Murat, **Tarih Işığında Yunan Mezalimi**, IQ Yayınları, İstanbul 2005.
- Perinçek, Mehmet. **Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri**, Kaynak Yayınları, Ankara 2002.
- Saray, Mehmet, **Millî Mücadele Yıllarında Atatürk'ün Sovyet Politikası**, Veli Yayınları, İstanbul 1984.
- Selek, Sabahattin, **Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı I**, Anadolu Yayınevi, İstanbul 1970.
- Sonyel, Salâhi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I**, TTK Basımevi, Ankara 1995.
- Sürmeli, Serpil, **Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Ankara 2001.
- Şahin, Necmettin, **Millî Mücadele Stratejisinin Mali İktisadi Boyutu ve Sosyo-Ekonomik Dinamikler**, İzmir 2015.
- Şimşek, Derya Çini, "Millî Mücadele Dönemi Türk-Gürcü ilişkileri", **Researcher: Social Science Studies** 2018, C 6, S 2, s.318-331.
- Şimşir, Bilal N, "1878-1918 Yıllarında Türk-Rus İlişkileri", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1492-1992) Sempozyumu**, Ankara 12-14 Aralık 1992.
- Tansel, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, MEB Yayınları, İstanbul 1991.
- Yakut, Kemal, "Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası" (Editör: Hüseyin Bağcı ve Kemal Yakut). **Türk Dış Politikası C.I**. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013.
- Yalçın, E. Semih "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, S 28, s.173-206.
- Yalçın, Semih **Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti**, Ankara 2007.
- Yavuz, Bilge, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (1919-1922)**, Ankara 1994.
- Yavuz, Resul, 'Millî Mücadele Yıllarında Sovyet Rusya ve İngiltere ile Diplomatik Temaslar', İsmail Şahin ve Ersin Müezzinoğlu (ed.), **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası C.2**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Yel, Selma, **Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Ankara 2002.
- Yerasimos, Stefanos, **Ekim Devriminden Millî Mücadele'ye**, Gözlem Yayınevi, İstanbul 1979.
- Yüceer, Saime, **Millî Mücadele Yıllarında Ankara- Moskova İlişkileri**, Ekin Yayınları, Bursa 1997.